

irodalom

Babosi László

Ratkó József életrajza III. rész¹

13.

A színház vonzásában

Ratkóban a színház iránt mindig erős érdeklődés és örök gyerekkori nosztalgia élt. Láthattuk, hogy milyen fontosnak tartotta édesapja legendába hajló színészségének beemelését saját életrajzába, s a nem létező színész nő nagynénire való utalásait.² Azt is ambicionálta, hogy szavai színpadon szólaljanak meg.

A színészetet a „minta”, „a rámutatás és az írótól kölcsönkért szó” művészetének tartotta.³ A színész „művészete lényegében feladatához híven – nagy alakításaiban arcokat próbál magára, s tanít: ilyen légy! – emberarcú! Mutogatja a jót és a rosszat, hogy könnyebb legyen a dolgunk.”⁴ A színháztól és a színészekről ugyanazt a feladatot várta el, amit az irodalomtól. Szerinte a színházainknak a „nemzeti színjátszás feladatait” kell ellátnia olyan „szellemi műhelyként”, amely egyaránt szolgálja a közönség épülését, a magyar drámai irodalom fejlődését és a közösségi-nemzeti céljainkat.⁵

Az 1981-től állandó társulattal működő nyíregyházi *Móricz Zsigmond Színház* 1981 októberében bemutatta Tamási Áron mesejátékát, a *Bübos vitézt*, amelyhez Ratkó – mintegy előre jelezve elkövetkező éveit irányultságát – négy, a „figurákat remekül jellemző, a szituációkhoz pontosan illő, okos, szellemes”⁶ versértékű betétdalt írt.⁷

Az 1970-es évek eleje óta tervezgetett, „fejben” részletesen végiggondolt és kidolgozott *Segítsd a királyt!* című drámáját 1983-ban és 1984-ben vetette papírra, nyomtatásban pedig – néhány részlet publikálása után⁸ – először a szombathelyi

1. A tanulmány első és második része a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 2005/1-es valamint a 2009/3-as számában olvasható.

2. Lásd BABOSI László: „Vigyázzatok, ha közelíttek hozzá...” *Ratkó József életrajza I. rész (1936–1966)* = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 40. évf., 2005, 1. sz., 108. (A 9. lábjegyzetben!)

3. RATKÓ József: *Gobbi Hilda és Galgóczi Erzsébet nagykállói estjének megnyitója (1980)* = Könyvtári Kis Híradó, 9. évf., 2004, 3. sz., 20.

4. Uo.

5. RATKÓ József: *Az Egri Gárdonyi Géza Színház profiljának, funkciójának meghatározásáról, művészi koncepciókról, elképzeléseinkről* = Könyvtári Kis Híradó, 9. évf., 2004, 1. sz., 22.

6. MESTER Attila: *Próbálják a Bübos vitézt. Tamási Áron mesejátéka – Ratkó József verseivel* = Kelet-Magyarország, 38. évf., 1981. szept. 17., 218. sz., 2.

7. MESTER Attila: *A Bübos vitéz bemutatója* = Kelet-Magyarország, 38. évf., 1981. nov. 1., 257. sz., 8.

8. *István imája* = Alföld, 35. évf., 1984, 7. sz., 22. = Látóhatár, 1984, 9. sz., 21.; *A II. felvonás 1. és 2. jelenete* = Kelet-Magyarország, 41. évf., 1984. aug. 19., 195. sz., 6.; *Pedagógiai Műhely*, 10. évf., 1984, 3. sz., 63–71.

Életünk című folyóirat 1984. decemberi számában jelent meg, valamint a *Hangsúlyban* volt hallható.

Ratkó, a teremtő művészt és a szellemi embert tekintve, a *Törvénytelen halottaim* kötete utáni hosszabb „csend”-ben egy sajátos pszichológiai-művészi átalakuláson, mélyülésen ment keresztül. Génusza olyan erőket, alkotó energiákat volt képes koncentrálni és olyan mélységeket felhozni magából a dráma „kigondolása” során, mint addig soha. Fontos pszichológiai pillanat volt számára a dráma végleges realizálásának kezdetén, hogy rádöbben arra, rá is érvényes az az ősi magyar hiedelemvilágban működő átok, miszerint aki nincs ott az apja temetésén, az el fogja temetni a fiát. Hasonló felismerése volt az is, hogy a gyermekét elvesztő István fájdalma az ő személyes fájdalma is, hiszen részben ugyanaz a szülői sors adatott neki, mint Istvánnak.

„Azért fogtam bele a drámaírásba, mert meg akartam oldani a magam számára olyan kérdéseket, amelyeket másként nem tudtam volna megoldani”⁹ – nyilatkozta. A „dráma közösségi műnem és ha jó, a legtöbbet szolgálhat a közösségnek a katarzisz élményével.”¹⁰ A vállalkozás méreteit és összetettségét az is jól szemlélteti, hogy addigi költészetének leghosszabb darabjai néhány tizsoros versek voltak, a dráma pedig több ezer sor.

A verses történelmi-lélektani dráma rendkívüli költői, nyelvi és láttató erővel idézi meg és sokféle nézőpontból elemzi az Imre herceget elvesztő István király utolsó éveit, uralkodásának személyes, máig aktuális konfliktusait. Emellett öszszegző képet kapunk az „őbéli” Óreg alakjában részben önmagát megíró szerzőnek a pogány magyar hitvilágban gyökerező költői létfilozófiájáról, életbölcseletéről. Ratkónak különlegesen jó képessége volt a történelmi szituációk mély átélésére, művészi eszközökkel való megjelenítésére. Miképpen viselkednek a szövevényes, sok konfliktussal és egymásnak feszülő ellentétes érdekekkel terhelt nehéz történelmi időkben az egyének? – teszi fel a kérdést. Továbbá hogyan és miképpen tud az alapvetően erkölcsös és jót akaró személy a majdnem teljes evilági hatalom birtokában helyesen cselekedni a jövő érdekében, olykor támogatói, népe hagyományainak ellenére, s miképpen változtatja meg, torzítja el a hatalom birtoklása az egyént? Ugyanis a *Segítsd a királyt!*-ra való felkészülés alatt Ratkó arra a megállapításra jutott, „hogy a hatalom előbb-utóbb elemberteleníti az embert, és ez nem is annyira az ember, mint inkább a hatalom természetéből következik. Megvizsgálandó a tétel helyességét – fordultam Szent Istvánhoz – írta –, az istváni korhoz, s elsősorban azért, mert az istváni munkát már visszaigazolta az idő.” Két „elemi parancsot” fogalmazott meg a drámaírása kezdetén: „1. Az istváni művet leszólni tilos. 2. Úgy kell megírnom ezt a drámát, hogy a későbbi időkben senki magára ne vehesse az istváni rangot.”¹¹ De „a szereplők nem engedelmességek az írói szándéknak. Inkább a megmaradás áráról beszélnek, arról, hogy vajon nem fizettünk-e többet megmaradásunkért, itt maradásunkért, mint amennyit Európa elvárt tőlünk!”¹² – vallotta művéről.

Műhelyében olyan remekmű született, mely joggal sorolható nemzeti drámairodalmunk klasszikusainak, Katona Józsefnek, Illyés Gyulának, Németh Lászlónak,

9. GYÖNGYÖSI Gábor: *Mindig a máról gondolkodom. Beszélgetés Ratkó Józseffel* = Film, Színház, Muzsika, 30. évf., 1986. szept. 13., 37. sz., 7.

10. Uo.

11. RATKÓ József: *A megmaradás ára = „...1a múlt idő nem délibáb”*. Válogatás Ratkó József: *Segítsd a királyt!* című drámájának kritikáiból. Szerk. Cs. NAGY Ibolya. Nyiregyháza, 1986, Mórlicz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 8.

12. Uo.

Sütő Andrásnak drámáihoz. Nem vitatjuk a Szent Istvánról drámát író elődök – többek közt Katona József, Szász Károly, Sik Sándor, Kós Károly, Szabó Magda, Boldizsár Miklós – érdemeit, de a *Segítsd a királyt!* összetettségével és mélységével messze kiemelkedik a Szent Istvánról szóló művek közül. Ratkó írása végén köszönetet mondott „Alvinczi Péter, Illyés Gyula, Károli Gáspár, Pázmány Péter, Petőfi Sándor, Szenczi Molnár Albert uraknak, hogy önzetlenül átengedték az magyarságért és hitünkért aggódó szavaikat, gondolataikat”, mert „segítségük nélkül nyelvében és eszméiben szikárabb, nyomorúbb lenne e kisdéd munkácska”.

A drámát 1985. január 12-én mutatták be Nagy András László kiváló és szuggesztív rendezésében a nyíregyházi *Móricz Zsigmond Színház*ban kirobbanó, országos visszhangot kiváltó sikerrel.¹³ Elnyerte az év legjobb drámájáért járó rangos Szép Ernő-díjat,¹⁴ bekerült a két évenként kiadott, a legjobb kortárs drámákat tartalmazó *Rivalda 1984–1985* antológiába.¹⁵ A premierre füzet formátumban is megjelentette a *Móricz Zsigmond Színház* és az *Életünk* szerkesztősége a művet.¹⁶

1986-ban az Év könyve-díjat¹⁷ is megkapta, bár önálló könyvként végül – nem tudni, mi okból – nem adták ki. Sikerét az is jelzi, hogy szinte minden jelentős napilap, irodalmi és színházi folyóirat írt róla méltató cikket vagy kritikát, továbbá sokan kerekedtek fel az ország távolabbi szegleteiből Nyíregyházára csak azért, hogy a drámát megnézhessék. A *Móricz Zsigmond Színház* Nyíregyháza mellett más szabolicszatzmári településeken, Nagykállóban, Újfehértón, Kisvárdán, valamint a budapesti *Thália Színház*ban, illetve több vidéki városban és községben is nagy sikerrel mutatta be a művet, így például Debrecenben, Karcagon, Sárospatakon, Zsámbékon¹⁸ és Visegrádon.

Ratkó a színházban egy nagyobb és jóval differenciáltabb közönséghez szólhatott. Olyan emberekhez is, akik esetleg őt mint költőt nem ismerték vagy nem olvasták, de a színházon keresztül megérinthette őket. Mindez további intenzív irodalmi és közéleti munkálkodásra sarkallta: „[...] láttam, tapasztaltam, hogy szükség van az én gondolkozási munkámra is, az olvasók, a színházba járók várják írásaimat. Megcsillapodott bennem a gyász is annyira, talán azért, mert a drámában újra átéltem a kisfiam elvesztését, s végül újra meg tudtam szólalni”¹⁹ – vallotta. A dráma nyilvános főpróbája azért is emlékezetes maradt számára, mert január 11-én este, a harmadik felvonás alatt, háromnegyed tízkor megszületett első unokája.²⁰

Ebben az évben Nagy András László felkérésére a *Móricz Zsigmond* színpadi adaptációja alapján készült Fazekas Mihály műhöz, a *Lúdas Matyi*hoz is írt néhány játékos, a régi vásári komédiákra emlékeztető és népi mondókákat felidéző betétdalt a nyíregyházi színház számára.

A siker erőteljes munkára ösztönözte a drámaíró, aki újabb színpadi művek írásába fogott. Természetesen továbbra is az őt eddig foglalkoztató témákat kívánta

13. BABOSI László: *Az idő hangsúlyai. Beszélgetés Nagy András Lászlóval Ratkó Józsefről* = Magyar Szemle, 18. évf., 2009, 9–10. sz., [91]–113.

14. *Ratkó József Szép Ernő-díjas* = Magyar Nemzet, 48. évf., 1985. szept. 19., 220. sz., 7.; *Ratkó József átvette a Szép Ernő-díjat a Szép család megbízottjától, Halmos Jolántól* = Új Tükör, 22. évf., 1985. szept. 23., 38. sz., 43.

15. *Rivalda 1984–85. Kilenc magyar színmű*. Szerk. KARDOS György. Budapest, 1986, Magvető, 541–647. [Az 1985-ben bemutatott színpadi változat szövege.]

16. *Segítsd a királyt!* Nyíregyháza, 1985, *Életünk* Szerkesztőség, *Móricz Zsigmond Színház*, [48] (*Életünk* könyvek)

17. *Ratkó József díja* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. jan. 25., 21. sz., 15.

18. *Színházi siker Zsámbékon* = Kelet-Magyarország, 42. évf., 1985. jún. 24., 146. sz., 5.

19. PALL Géza: *Verseik pedig születnek...* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. máj. 31., 127. sz., 7.

20. PALL Géza: *A hét embere: Ratkó József* = Kelet-Magyarország, 42. évf., 1985. jan. 21., 16. sz., 3.

boncolgatni: a történelemben vetett létezésünket, a hatalom és az egyén viszonyát, a politika, az ideológia, a megalkuvás és megmaradás, a szabadság és a halál problematikáját, a különböző maszkokat viselő és szerepeket játszó egyén létezési technikáit.

Belekezdett a jellegét és nyelvezetét tekintve a *Segítsd a királyt!*-hoz hasonló, Bethlen Gábor erdélyi fejedelemről szóló történelmi drámájába, s a jelenben játszódó, alapvetően groteszk, keserűen humoros, hétköznapi nyelven íródó *A dublőr* című kamaradarabjába, melyet regény változatban is el akart készíteni.²¹ Továbbá úgy döntött, hogy újra lefordítja a zsarnoki hatalom elleni lázadásról szóló görög erkölcsi példázatot: Szophoklész *Antigoné*-ját. „Embereket babráljatok képzelettemmel – volnának mintha babák, valami kíváncsi kölyök-Isten elrontott játékai. Írom az *Antigonét* – mai gonddá. Legjobban azért Bethlen Gábor foglalkoztat; már rájöttem a titkára, egy-két éven belül dráma lesz az ő sorsából is”²² – vallotta egyik levelében. Mindkét témában igen elmélyült kutatást és tanulmányokat folytatott. Beleásta magát a XVI–XVII. század európai és magyar történelmébe, Bethlen Gábor és Pázmány Péter szövevényes, a három részre szakított ország vezetőitől nagy politikai tehetséget és éleslátást kívánó korába,²³ valamint a klasszikus görög kultúrába, hogy megismerje az antik görög kor szellemiségét, s pontosan értse mitikus szereplői cselekvéseinek mozgatórugóit, pszichológiai világát. Mivel nem tudott ógörögül, ezért a neves klasszika-filológust, Kocziszky Évát kérte fel a nyersfordítás elkészítésére.

Ratkó korai halála miatt mindebből sajnos csak az *Antigoné*-fordítás készült el 1986-ban; nem véletlenül, mert ennek a témának az aktualitása foglalkoztatta őt akkor a legjobban, s ezzel tudta értelmezni a kor alapvető, nemzetet érintő erkölcsi problémáit, ezzel tudott üzenni a leghatásosabban olvasóinak.

Ratkó és Szophoklész „találkozása” sorsszerű volt, hiszen az ókori szerző tragédiájában azokat a konfliktusokat, drámai szituációkat és etikai kérdéseket mutatja be, elemzi és ítéli meg, amelyek a költőt a legjobban foglalkoztatták pályája során. Sorsszerű, de nem megszokott, mert – ahogy Kocziszky Éva megállapítja – a költő nem az eddigi fordítók „nyugatos” tradíciója és szemlélete felől nézett szembe a rendkívül nehéz és végül jól megoldott feladattal, hanem a már vázolt népköltészeti alapokon nyugvó népi-nemzeti hagyománykörből származó irányzat oldaláról.²⁴

Az *Antigoné* ugyanazon a veretes, archaikus zengésű nyelven, a népköltészet és a nyelvújítás előtti nyelvszemlélet integrálásával íródott, mint a *Segítsd a királyt!*, ezért is üt el teljesen a korábbi fordításoktól, s minden eddiginél pontosabban és

21. „Ez egy kamaradarab és arról szól, hogy a bűnözőn és a művészen kívül mindenki valamilyen kényszerített eszme jegyében vagy valaki helyett viszi vásárra a bőrét. Tehát mindnyájan dublőrök vagyunk. Néhány jelenetet már megírtam belőle.” Lásd ERDEI Sándor: *Ratkó József: „...mindnyájan dublőrök vagyunk”* = Hajdú-Bihari Napló, 44. évf., 1987. júl. 8., 159. sz., 5.; BABOSI László: *„Embereket babráljatok képzelettemmel...”* *Ratkó József befejezetlen színpadi műveiről – a Bethlen-dráma és A dublőr* = Partium, 13. évf., 2004. ősz, 58–74.

22. Ratkó József levele Horváth Miklóshoz [1985. karácsonya]. Lásd BABOSI László: *„Kedves Miklós Bátyám!”* *Ratkó József levelei Horváth Miklóshoz* = Partium, 12. évf., 2003. tél, 36.

23. „Úgy érzem, olyan jól ismerem már Bethlent, mintha mindig itt ülne velem szemben. Sokat köszönhetek neki. Például azt a fölismerést, hogy a bűntelenség is lehet drámai vétek. S ami még fontosabb: nem szabad összetéveszteni az ideológiát a politikával. Ebben az időben sokan nem tévesztették össze a kettőt, például a török porta sem, s Pázmány Péter, a nagy kortárs sem. [...] Bethlennek talán egyetlen komoly hibája van: nagyon gyanakvó ember. A kortársai, a közelében állók, akik közül egyik-másik jó utód lehetett volna nem tudták eltanulni a gondolkodását, a módszereit, halála után ezért hullik majd szét Tündérország.” Lásd ERDEI Sándor: *Ratkó József: „...mindnyájan dublőrök vagyunk”* = Hajdú-Bihari Napló, 44. évf., 1987. júl. 8., 159. sz., 5.

24. KOCZISZKY Éva: *Magyar Antigoné* = Tariménes, 2. évf., 2006, 1. sz., 122.

hitelesebben tolmácsolja Szophoklész tragédiáját. Elég csak a legismertebb, Trencsényi-Waldapfel Imre által rosszul értelmezve/fordítva²⁵ kanonizálódott sorokra utalnunk:

Sok van, mi csodálatos,
de az embernél nincs semmi csodálatosabb.

Ez Ratkó József magyartításában így hangzik:

Sok szörnyű csodafajzat van,
s köztük az ember a legszörnyebb.

A költő szándéka egyértelmű volt: folytatva a *Törvénytelen halottaim* című versében felvetett gondolatot, az 1956-os forradalom harmincadik évfordulóján *Antigoné*-fordításával is – az egyetemes és örök erkölcsi problémák mellett – az akkor még jeltelen 301-es parcellában fekvő Nagy Imre tisztességes eltemetésére és ezáltal persze a forradalom valódi bemutatására, értékelésére akarta felhívni a figyelmet.

Félve a századvégi korszellem, az erkölcsi normák rossz irányba történő megváltozásától, és *Antigoné* igazát „erősítendő”, fordításának modorában Ratkó előjátékot, az előzményeket elmondó „ikertragédiát” írt, a *Kreónt*.²⁶ A két művet *Oidipusz gyermekei* címmel együtt szerette volna publikálni, és az 1986/87-es évadban Debrecenben a *Csokonai Színházban* bemutatni Nagy András László rendezésében.

Az *Antigoné* a fordító szerint is végleges szövegnek tekinthető,²⁷ nem úgy a *Kreón*, aminek vitathatatlan értékei ellenére a nyelvi megformáltságából és a Ratkóra egyáltalán nem jellemző kissé túlbonyolított szerkezetéből érezhető, hogy szerzője még dolgozott volna rajta.

A kultúrpolitikai légkör azonban nem kedvezett a drámakompozíció bemutatásának, mert annak ellenére, hogy az 1980-as évek elejétől a korábbiakhoz képest „a kimondhatóság keretei egyre tágultak és a tabuk köre egyre szűkült”,²⁸ az egyre gyengülő hatalom „szinte minden évben fellépett valaki vagy valami ellen”.²⁹ 1986 pedig a kerek évforduló miatt különösen feszült év volt. A „hatalom hadat üzent az irodalomnak, mert úgy látta, hogy előbb az irodalom üzent hadat a hatalomnak”³⁰ – emlékezett vissza Székelyhidi Ágoston. De az írók egy része, „nevezetesen Csoóri Sándor, Csurka István, Nagy Gáspár, a *Mozgó Világ*, a *Tiszatáj* »ügyeinek« részesei és támogatói nem hadat üzentek, hanem elhallgattatott igazságokat fogalmaztak meg a nemzeti függetlenségről és összefogásról, a társadalmi elnyomóról, az uralkodó csoportok vakságáról”.³¹ Júniusban a hivatalos kultúrpolitika Nagy

25. Erről lásd KOCZISZKY Éva: *Magyar Antigoné* = Tariménes, 2. évf., 2006, 1. sz., 123–124.; BÓKAY Antal: *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*. Budapest, 2001, Osiris, 340.

26. ERDEI Sándor: *Ratkó József: „...mindnyájan dublőrök vagyunk”* = Hajdú-Bihari Napló, 44. évf., 1987. júl. 8., 159. sz., 5.

27. „Kész vagyok az *Antigonéval*, csak le kell gépelnem valahogy a javításokat. Azt hiszem jobb lett, bár még valószínűleg hozzá-hozzányúlok” – írta Ratkó egyik levelében Ördög Máriának 1989 nyarán.

28. ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 3. jav. és bőv. kiad. Budapest, 2002, Osiris, 501.

29. Uo.

30. SZÉKELYHIDI Ágoston: *Kilátás a székértárból. Írók Tokajban 1972–1988*. = Sz. Á.: *Változatok a valószínűirodalomra. Esszék, jegyzetek, bírálatok*. Miskolc, 1998, Felsőmagyarország Kiadó, 129.

31. Uo.

Gáspárt próbálta ellehetetleníteni: *A Fű naplójából* című „rendszerelváltó”³² versének közlése miatt ideiglenesen még a *Tiszatáj* című folyóiratot is betiltották.³³ „Persze, majd 56-os cipőt hord Antigoné a színpadon”³⁴ – bosszankodott Ratkó, miután rájöttek, hogy nem mutathatják be a sajátos drámakompozíciót.³⁵ Így a költő életében csak az *Antigoné* első sztaszimonjának részlete jelent meg nyomtatásban.³⁶

Ratkó *Antigoné*-jét mindössze egyszer állították színpadra: a nyíregyházi *Móricz Zsigmond Színház* színészei Csikos Sándor rendezésében mutatták be 1993. május 12-én a nyíregyházi *Kossuth Lajos Evangélikus Gimnázium* dísztermében,³⁷ s ezt követően a megye néhány településén is előadták.

A *Segítsd a királyt!* próbái során Ratkó rendszeresen bejárt a színházba, figyelte, hogyan születik meg színpadon a drámája. Megismerkedett a színházi emberekkel, színészekkel, többükkel szoros barátságba is került, s annyira beleszeretett a színházi létbe, hogy 1985-ben Nagy András Lászlóval és Kolin Péterrel (a *Segítsd a királyt!* dramaturgjával) együtt megpályázta az egri *Gárdonyi Géza Színház* vezetését, ugyanis itt szerették volna közösen kidolgozott nagyívű színházi koncepciójukat megvalósítani.³⁸ Siker esetén otthagyták volna a nagykallói könyvtárat, de pályázatukra nem érkezett válasz.³⁹

A budapesti *Jurta Színház* 1987. június 13-án új rendezésben és szereposztásban bemutatta a *Segítsd a királyt!* című drámát. Eredetileg úgy tervezték, hogy Kósa Ferenc rendezze, de Kósa elfoglaltságai miatt nem vállalta a munkát. Végül Holl István állította színpadra, aki Nyíregyházán az óbéli Óreg szerepét játszotta.⁴⁰ Minden jó szándék és igyekezet ellenére sem sikerült megismételni a két évvel korábban elért magas színvonalat és hatást. A csekély számú kritika vegyes fogadtatásban részesítette az új adaptációt,⁴¹ melynek rendezésével, minőségével kezdettől fogva elégedetlen volt Ratkó. A bemutatót követő előadások végül any-

32. Görömbei András kifejezése.

33. Erről lásd MÜLLER Rolf: *A Tiszatáj-ügy állampárti dokumentációja*, 1986 = Kortárs, 45. évf., 2001, 7. sz., 39–68.

34. NAGY András László: *A Kreón keletkezéstörténetéhez* = SZOPHOKLÉSZ: *Antigoné*. Fordította Ratkó József. *Tragédia*. + RATKÓ József: *Kreón. Tragédia*. Nagykálló, 1994, Nagykallói Városi Könyvtár, 91.; RATKÓ József: Levél Nagy András László színházi rendezőnek, barátomnak, aki jelenleg a Csokonai Színház tagja = Film, Színház, Muzsika, 32. évf., 1988. febr. 13., 7. sz., 26–27.

35. ERDEI Sándor: *Ratkó József: „...mindnyájan dublőrök vagyunk”* = Hajdú-Bihari Napló, 44. évf., 1987. júl. 8., 159. sz., 5.

36. SZOPHOKLÉSZ: *Antigoné. I. Stasimon* [részlet] = Debrecen, 3. évf., 1988. jan. 22., 3. sz., 8.; Érdemes megjegyezni, hogy 1988 nyarán, olvasótáboros diákok, akárcsak 1984-ben a *Segítsd a királyt!* [Erről lásd ARATÓ Antal: „István király Nagykökényesen!” *Mire jó az olvasótábor?* = Hatvani Hírmondó, 2. évf., 1985. május, 5.], rövidített formában színpadra állították az *Antigonét*, amit még Kárpátalján, Nyevic-kén is bemutattak. Lásd BÉTÉ: *Parlament a fűvön. Avagy: másfél évtizedes az olvasótábori mozgalom* = Hatvani Napló, 1. évf., 1988. dec., 2. sz., 7.

37. NAGY István Attila: *Antigoné harca a gimiben. Ratkó József fordítása minden bizonnyal kiállja az idők próbáját* = Pedagógiai Műhely, 19. évf., 1993, 3. sz., 26–27.

38. BABOSI László: *Bevezető Ratkó József, Nagy András László és Kolin Péter tervezetéhez* = Könyvtári Kis Híradó, 9. évf., 2004, 1. sz., 21–22.; KOLIN Péter – NAGY András László – RATKÓ József: *Az Egri Gárdonyi Géza Színház profiljának, funkciójának meghatározásáról, művészi koncepciókról, elképzeléseinkről* = Könyvtári Kis Híradó, 9. évf., 2004, 1. sz., 21–22.

39. BABOSI László: *Az idő hangsúlyai. Beszélgetés Nagy András Lászlóval Ratkó Józsefről* = Magyar Szemle, 18. évf., 2009, 9–10. sz., 108–109.

40. (FAZEKAS): *Mától ismét játszanak. A Segítsd a királyt! olvasópróbáján* = Esti Hírlap, 32. évf., 1987. ápr. 22., 93. sz., 2.

41. *Felavatták a Jurta Színházat* = Magyar Nemzet, 43. évf., 1987. ápr. 11., 86. sz., 8.; A „*Segítsd a királyt!*” a *Jurta Színházban* = Kelet-Magyarország, 44. évf., 1987. jún. 12., 137. sz., 2.; KOVÁCS Júlia: *Hétindító* = Népszava, 115. évf., 1987. jún. 15., 139. sz., 6.; STUBER Andrea: *Segítség!* = Vasárnapi Hírek, 3. évf., 1987. jún. 14., 24. sz., 10.; MÉSZÁROS Tamás: *Okosságatlan fázolódunk. Bemutató a Jurta Színházban* = Magyar Hírlap, 20. évf., 1987. jún. 27., 150. sz., 4.

nyira elfogadhatatlanná váltak számára, hogy a színház vezetése által többször figyelmen kívül hagyott szó- és levélbeli tiltakozása után 1987 novemberében a *Film, Színház, Muzsikában* nyilvánosan lépett fel drámájának további előadása ellen.⁴² Tiltakozása azonban eredménytelen maradt, mert a darabot az érvényes szerződésre hivatkozva egy ideig még játszották, de ekkor már a költő megszüntette kapcsolatát a *Jurta Színházzal*.

Sajnos a drámát – a *Kassai Thália Színház*, a *Móra Ferenc Népszínház*, néhány középiskola és olvasótábor diákszínpadjának kivételével – mára elfelejtette a színházi világ, annak ellenére, hogy nemzeti ünnepeinken a Kárpát-medence legkülönbözőbb pontjain rendszeresen idéznek soraiából. Az *Antigoné*-fordítás szintén arra vár, hogy felfedezze a színház, és szervesen beépüljön a magyarul megszólaló ógörög művek szövegvilágába.

14.

További irodalmi munkák

Az 1980-as években a drámaírás és az *Antigoné* fordítása miatt csak kevés vers született a költő műhelyében.

A *Gyerekkholmi* után a *Félkenyér csillag* (1984) látott napvilágot, valamint a költő kézírásával készített, a hatvani könyvtár közreműködésével megjelentetett magánkiadású könyve, a *Kő alól* (1987), amelyhez Bíró Zoltán írt előszót, és újraközölte Görömbei András *Életünkbeli*, Ratkóval készített interjút is. Ez a három kötet a szerző régebbi és új költeményeit tartalmazó válogatás. A *Félkenyér csillag* a *Segítsd a királyt!* előtti három évtized terméséről adott számot mintegy összefoglalva a költő addigi pályáját.

1985-ben igencsak megkésve megjelent Zimonyi Zoltán gondozásában az első *Hetek*-antológia. Ez természetesen már nem tölthette be azt a szerepet, amelyet két évtizeddel azelőtt eredetileg szántak volna neki. A jó fogadtatásban részesülő könyv beszédes címét a szerkesztő Ratkótól kölcsönözte: *Az ének megmarad*.⁴³ Az antológia megjelenése után a *Hetek* többször léptek fel közös író-olvasó találkozókra.

Míg színpadi műveiben saját személyétől jobban elvonatkoztatva írt Ratkó, addig az 1980-as években egyrészt utóbbi éveinek személyes élményeiből fakadó versei születtek – kisfia tragikus halála (*Fiam*), feleségéhez való különleges viszonya (*Torkomig ér*), új szerelem (*Vétkemül is, Egyetlen évszak*) –, másrészt a késő Kádár-korról ad látélelet (*Sebesült kard*). Érdeemes megjegyezni, hogy a hetvenes évek közepén született és publikált néhány versét kisebb módosításokkal újra közli az *Életünkben*. Az *ars poeticája* megerősítésének is tekinthető *Szolgáalom* énbem újra hitet tesz a közösség iránti felelősségvállalás mellett. Ratkót foglalkoztatta a költői szerepfelfogás és az irodalmi mű közötti kapcsolat. A *többi smafu* (1989) című írásában is azt fejt ki, hogy a *Lassan vége a meggyeszezonnak...* sorkezdetű létfilozófiai, s az „efféle” típusú verseit az utóbbi években „elhallgatta”, pedig ezek

42. RATKÓ József: *Szerzői sérelem* = *Film, Színház, Muzsika*, 31. évf., 1987. nov. 21., 47. sz., 18.

43. ZIMONYI Zoltán (vál., szerk., utószó): *Az ének megmarad. A Hetek [Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon] versei*. Miskolc, 1985, BAZ Megyei Tanács – II. Rákóczi Ferenc Könyvtár – Művészeti Alap; 2000-ben jelent meg János Zoltán szerkesztésében és kísérőtanulmányával a *Hetek* második antológiája, a *Más ég, más föld* [Miskolc, 2001, Felsőmagyarország, 376]

„kisebb gondot okoztak volna szerzőnek, szerkesztőnek egyaránt, mint a társadalmi bajokat fölpanaszlók”.⁴⁴

Feltűnő, hogy több portré- és emlékverset írt a magyar kultúra nagy alakjairól: Illyés Gyuláról, Kodály Zoltánról, Nagy Lászlóról.⁴⁵ Utolsó versei részben a késő Kádár-korról szólnak, részben egyetemes kitekintésűek. A *Sátántisztelet*ben ezt írja:

Zord idő jö – már az égi
ige is kamu.
Aki pedig vala gyémánt,
isa por, hamu.

Nem Krisztus függ a kereszten,
Krisztuson függ a kereszt.

A Gál Sándornak ajánlott *II. számú rézkarc a Miklós-börtön falára* (1987) című versben az „anyanyelvfigyiglanra” ítélt kisebbségi magyarság egyre sanyarúbb sorsa foglalkoztatta.⁴⁶ Ne feledjük, hogy a határon túli kárpát-medencei magyarságra a szomszédos országok részéről egyre nagyobb asszimilációs nyomás nehezedett, amelynek egyik legabszurdabb megnyilvánulása a Ceaușescu vezette Romániában 1988-ban elkezdett szisztematikus falurombolás volt.

Az *Antigoné* mellett Ratkó lefordított Mándoky-Kongur István gyűjtéséből néhány kazáni tatár népdalt,⁴⁷ 1987-ben pedig Horányi László színész felkérésére tizenegy dalszöveget a kortárs orosz kultúra kultikus énekes-költőjétől, Vlagyimir Viszockijtól.⁴⁸ Hasonlóan az *Antigonéhoz* ezek is igen ihletett fordítások, mert a költő rokonlélekre talált Viszockijban, sors- és probléma-azonosságot versvilágában, a kazáni tatár népköltészet pedig belső hajlama szerint való volt.

Az előbbieken már láthattuk, hogy a költemények és a drámák mellett Ratkó írt különböző műfajú prózát is: (film)novellát, újságcikket, tanulmányt, lírai riportot, művés, költői nyelvezetű kisesszét. Sok közülük prózaversnek is tekinthető. Több száz oldalnyira rügő prózai életművéből csak az *Őnéletrajz, a Szűkebb hazám: Magyarország* és a *Rákóczi földjén* az ismertebb, mert ezek önálló kötetekben és antológiákban is napvilágot láttak. A többi prózai mű különböző folyóiratok, napilapok hasábjain, hang- és filmszalagokon, s a költő íróasztalának fiókjában őrzött publikálatlan kézírataiban nyugszik. Prózáinak jelentős részével a megírás vagy a megjelenés után nem foglalkozott, úgy vélem azért, mert a lírai életműhöz képest e művegek nagy részét másodlagosnak tekintette. Ezért nem jelentette meg prózáinak javát önálló kötetben, bár egyik leveléből kiderül, hogy élete utolsó éveiben tervezgette „összevillázásukat”. Az utókor számára azonban – akár a szerző akarata ellenére is – minden mű figyelemre méltó, mert csak így nyerhető összkép az alkotó által teremtett szuverén költői-gondolati világról. Ratkó József

44. RATKÓ JÓZSEF: *A többi smafu* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. júl. 29., 177. sz., 8.

45. Kézírtos feljegyzéseiből kiderül, hogy Latinovits Zoltánról is verset szeretett volna írni.

46. A vers Gál Sándor a *Miklós-börtön falára* című versére reflektál.

47. *Kazáni tatár népdalok* = Hangsúly, 4. évf., 1986. márc. 30.

48. ÉGERHÁZI PÉTER: *Viszockij Debrecenben* = Debrecen, 2. évf., 1987. máj. 30., 8.; DOROSZI RENÁTA – VICZAI PÉTER: *Viszockij Magyarországon 1980 után* = VISZOCKIJ, Vlagyimir: *Farkasösvényen*. Szerk. VICZAI PÉTER. Budapest, 2005, Új Mandátum, 146.; A Viszockij-fordításokról lásd Cs. JÓNÁS ERZSÉBET: *Alakzatok és trópusok a műfordításban. (Ratkó József Viszockij-fordításainak elemzése orosz eredeti szövegmelékletekkel)*. Budapest, 2006, Nemzeti Tankönyvkiadó, 48.; Cs. JÓNÁS ERZSÉBET: *Kettős portré villanófényben. Ratkó József Viszockij-fordításainak elemzése*. Nyiregyháza, 2008, Krúdy Könyvkiadó, 149

esetében ez még inkább így van, mert prózája a róla kialakított képet mindenképpen árnyalja és gazdagítja.

Levelei is igen értékes irodalmi, kortörténeti, alkotáslélektani, filológiai adalékokat tartalmaznak, melyek sokszor bepillantást engednek költői műhelyébe, gondolkodásába is. Bár rossz, kényszerűségből levelezőnek tartotta magát, élete során mégis több száz levelet írt, amiből eddig több mint kétszáz darabot sikerült felkutatni. Levelei nagyobb része az 1960-as évekből származik, amikor még ez volt számára a legmegfelelőbb kommunikációs eszköz. A hozzá írt személyes és alkotói munkásságához köthető hivatalos leveleket megőrizte.

A *Hangsúly* mellett segédkezett néhány könyv, periodika és folyóiratszám elkészítésében is. Közreműködésével szerkesztették *A nagykállói járás múltja és jelene* (1970) című könyvet, s egy ideig benne volt a nyíregyházi kiadású *Pedagógiai Műhely* című folyóirat és a *Szabolcs-szatmári Szemle* szerkesztőbizottságában. Gondozta az *Alföld* 1973/2-es szabolcs-szatmári tájszámát,⁴⁹ lektori véleményt adott készülő szabolcs-szatmári verseskötetekről⁵⁰ és megyei versantológiákról (*Kelet-felől, Hogy a virág megmaradjon*) utóbbihoz előszót is írt.⁵¹ 1988-ban Csontos Sándorral együtt összeállította fiatalon elhunyt költőbarátja, a debreceni Gábor Zoltán⁵² *Születő évszak* című posztumusz válogatott kötetét, a következő évben pedig másokkal együtt lektorálta az *Akácvirágzás* című novella-antológiát.⁵³

15.

„Ötvenedik évemhez jutottam...”

1986-ban az alkotóereje teljében lévő költőt ötvenedik születésnapja alkalmából sokan köszöntötték. Kritikusai hosszabb tanulmányokban mérték fel és méltatták addigi életművét.⁵⁴ A *Látóhatár* című folyóirat a *Félkenyér csillag* kritikai fogadtatásából szemlézett hosszabban,⁵⁵ a *Segítsd a királyt!*-ről született színikritikákból pedig Cs. Nagy Ibolya szerkesztésében válogatást adott ki a nyíregyházi *Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár* „...a múlt idő nem délibáb” címmel.⁵⁶ Májusban

49. MERKOVSKY Pál: *Az „Alföld” szabolcsi számáról* = Kelet-Magyarország, 30. évf., 241. sz., 1973. okt. 14., 8.

50. RATKÓ József: *Lektori jelentés Bory Zsolt Mélyhegedű című verseskötetéről* = Könyvtári Kis Híradó, 8. évf., 2003, 1. sz., 28–29.; RATKÓ József: *Lektori jelentés Magyar József Keleti limes című könyvéről* = Kézirat. Ratkó-hagyaték.

51. RATKÓ József: *Ajánlás = Hogy a virág megmaradjon. Szabolcs-szatmári költők antológiája*. Szerk. FUNK Miklós, KATONA Béla. Nyíregyháza, 1979, Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács, 3.

52. (1937–†1980)

53. *Akácvirágzás. Párbeszéd antológia*. Szerk. PAPP Tibor, MESTER Béla. Debrecen, 1989, Párbeszéd Tudományos Kulturális Egyesület. A könyv lektorai: RATKÓ József, MÁRKUS Béla, JÁNOSI Zoltán.

54. Erről válogatást ad a *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Honismereti Egyesület Tariménes* című folyóiratának 2006/1-es, Ratkó-émlékszám, amely ajánló bibliográfiával tájékozódni is segíti az érdeklődőt a költőről szóló szakirodalomban.

55. *Ratkó József: Félkenyér csillag című kötetének kritikai visszhangjából* = *Látóhatár*, 1986, 8. sz., 209–223.

56. „... a múlt idő nem délibáb”. *Válogatás Ratkó József: Segítsd a királyt! című drámájának kritikáiból*. Szerk. Cs. NAGY Ibolya. Nyíregyháza, 1996, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 95

előbb Nagyállóban,⁵⁷ majd Nyíregyházán szerzői esttel tisztelegtek a költő előtt.⁵⁸ Nagyállóban a művelődési központban Antall István kiállítást rendezett életéről és munkásságáról, továbbá magas állami kitüntetésben részesült: megkapta a *Munka Érdemrend Aranyfokozatát*.⁵⁹ Augusztusban a *Móricz Zsigmond Színház Szabadtéri Színpadán* az eredeti rendezésben és szereposztásban felújították az ismét telt házakat vonzó István-drámát,⁶⁰ és gyermekverseire készített rajzfilm-animációkat tartalmazó televíziós riportfilm született gyerekkoráról.⁶¹ Novemberben Debrecenben köszöntötték⁶² – olvasói pedig várták új műveit.

16.

Ratkó alkotóműhelyében

Ratkó József rendszerint nehezen s igen megfontoltan alkotott, a nyilvánosság elé szánt szavaira roppant kényes volt, az „írhatnáság”, a mindenáron való publikációs kényszer soha nem fűtötte. Az írásra mindig alaposan felkészült, hogy mikor költői energiái, tudása és intuíciója eléri a megfelelő ihletettség és koncentrált-ság állapotát, a legpontosabb és legtömörebb szavakban és képekben fejezze ki a mondanivalóját. Persze volt, amikor „kirobbant” belőle a vers, de ez ritkábban történt meg vele.⁶³ Először mindig fejben „gondolta” és „izgulta” végig a műveit, s utána ült le a papír elé. Ezért emlékeznek sokan úgy, hogy egy-egy megnyilatkozás vagy rádiófelvétel előtt sokszor mintegy „spontán” rögtönözve írta meg szövegeit. Leveleiből és egyéb írásaiból kiderül, hogy ihletett perceiben mintegy médiumként viselkedett, akinek a szöveg, a vers „mondani kezdte magát”,⁶⁴ ő „csak” leírta azt. A drámát is akkor tudta megírni, amikor szereplői életre keltek, „megszólaltak” belső színpadán. Elmondása szerint, ha egy alkotással elkészült, néhány hónapig „figyelte”, hogyan „működik a vers”, s csak akkor jelentette meg, ha azután is jónak,

57. 1986. május 26-án *Egy kenyéren* címmel Ratkó József szerzői estjére került sor a nagyállói művelődési központban. A költő munkásságát szemléltető kiállítást Fodor János tanácselnöke nyitotta meg. Az esten közreműködtek Blaskó Balázs, Holl István, Jancsó Sarolta színművészek, Görömbei András egyetemi tanár, Dinnyés József daltulajdonos, Szabó Viola népdalénekes. Lásd *Ratkó szerzői estje* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. máj. 27., 123. sz., 5. Az ünnepséget a *Hetek* több tagja, és Nagy László özvegye, Szécsi Margit költőnő is megtisztelte jelenlétével.

58. 1986. május 30-án *Szűkebb hazám Magyarország* címmel Ratkó József szerzői estjére került sor a nyíregyházi megyei művelődési központban. A műsorban közreműködtek: Blaskó Balázs, Holl István, Csikos Sándor színművészek, Kósa Ferenc filmrendező, Görömbei András egyetemi tanár, Dinnyés József daltulajdonos, Szabó Viola és Budai Ilona népdalénekes és a nyíregyházi vegyeskar. Lásd *Ratkó József kitüntetése. Az 50 éves költő szerzői estje Nyíregyházán* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. máj. 31., 127. sz., 1.

59. *Ratkó József kitüntetése. Az 50 éves költő szerzői estje Nyíregyházán* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. máj. 31., 127. sz., 1.

60. A „*Segítsd a királyt!*” – *szabadtérin* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. aug. 6., 184. sz., 1.; Népszava, 114. évf., 1986. aug. 8., 186. sz., 16.; Népszabadság, 44. évf., 1986. aug. 8., 186. sz., 7.; *Ma este: Segítsd a királyt! Színházi felújítás* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. aug. 8., 186. sz., 2.; ZAPPE László: *Színházi dolgokról – nyáron* = Népszabadság, 44. évf., 1986. aug. 9., 187. sz., 13.

61. *Gyerekhalmi*. Budapest, 1986, Pannónia Film Vállalat, Rendező, forgatókönyv: KOLTAI Jenő, operatőr: BACSÓ Zoltán, vágó: HAP Magda, Gyártásvezető: MEZEI Borbála, rajz, 270 m, 10', színes, 35 mm.

62. *Híreink* = Alföld, 38. évf., 1987, 5. sz., 96. A műsorról készült hangfelvétel a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Helyismereti Gyűjteményében meghallgatható.

63. Így született meg pl. a *Keres az anyám* című verse. Lásd LACZKÓ András: *Költészet a paraszti világról. Beszélgetés Ratkó Józseffel* = Somogyi Néplap, 27. évf., 1971. aug. 8., 185. sz., 5.

64. RATKÓ József: *A többi smafu* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. júl. 29., 177. sz., 8.

publikálásra érettnek találta. Ekkor már szívesen megmutatta környezetének is, és izgatottan figyelte hallgatói vagy olvasói reakcióit.

Köteteit is hasonló igényességgel szerkesztette meg. Ha hiányoztak még versek a tervezett könyvkompozícióhoz, akkor megírta. Ha a periodikákban való publikálás után mégis gyengének vagy nem odaillőnek talált néhány verset, akkor nem válogatta be készülő könyveibe. A mennyiséget tekintve nem írt sokat, és még kevesebb művet válogatott be vékonyka könyveibe, de művesség és mondanivaló tekintetében annál súlyosabbak voltak ezek a kötetek. Ezért készülhetett halála után a publikált és hagyatékos verseiből egy ratkói mértékkel mérve vaskos gyűjteményes kötet. Szerkesztőként önmagához volt a legszigorúbb. Ezt jól példázza az addigi életműve szempontjából talán túlságosan is megrostált, válogatott és új verseit tartalmazó *Félkenyér csillag*.

Terveiről, folyamatban lévő munkáiról, egyes műveinek értelmezéséről interjúiban – ha rákérdeztek – szívesen beszélt, írásban azonban ritkán értelmezte műveit, ahogy műhelytitkairól, az alkotás folyamatáról sem árult el sokat. Megfigyelhető, hogy azon terveit, amelyekről viszonylag sokat beszélt nyilatkozataiban, általában nem valósította meg – feltehetően azért, mert már kibeszélte a problémát, így az nem váltott ki belőle olyan feszültséget, amelyet csak írással oldhatott fel.

Az 1980-as években – leginkább a *Negyven év, negyven vers* című kisesszé-sorozatában – másokról írva közvetett módon vall történelem-, lét-, líra- és művészet-szemléletéről, kor- és nemzedéktársaihoz való viszonyulásáról is.

Művei széles körű tájékozottságról, mély emberismeretről, a világ és a problémák lényegét alapjaiban megértő képességről, a jó értelemben vett költői „mindent tudásról” tanúskodnak. A magyar és világirodalom számára jelentős verseit, műveit „törvényként” olvasta, olyan „mágikus” szövegekként, amelyekből a saját és mások életének bizonyos problémáira választ lehet találni.

Ratkó József a természettudomány iránt is érdeklődött. Korábban már említettem, hogy matematika-tankönyvet akart írni gyerekeknek, de a fizika sem állt távol tőle. Sokat foglalkozott az anyag természetével, az „élet minden megnyilvánulásában felfedezhető”⁶⁵ *divina proportio*vel, az aranymetszéssel, a Bolyaiak munkásságával és Einstein természettudományos alapokon nyugvó, de a végső válaszokat mégis transzcendenciában feloldó világgépével. A csillagászat is igen közel állt hozzá, s nem véletlen, hogy teremtett világában a magyar népi kultúra csillagnevei és -mítoszai erőteljesen megjelennek.

Teoretikus elme volt: hagyatékbán maradt írásaiból, leveleiből, töredékeiből és néhány publikált prózájából is kiderül, hogy szeretett rendszerzetten gondolkodni a művészetről, saját alkotómunkájáról, megvalósítandó feladatairól, s mindezt írásban vagy akár csak vázlat formájában is rögzíteni. Elkezdett művészetelméleti tanulmányait nem fejezte be, véleményem szerint azért, mert az alkotás folyamatának nem-tudatos részét – mint a valódi ihletett alkotók nagy többsége – nem tudta, de nem is akarta megfogalmazni, hiszen tudta, hogy a művészi „teremtő erő titka” „transzcendentális probléma”, „ugyanígy az alkotó ember is rejtély”.⁶⁶

Művei logikusan felépített tudatos gondolati-nyelvi konstrukciók. Versei többségének szinte mindig van személyes élményanyaga, életének legfontosabb lelki mozzanatai lírájából kiolvashatók, de ezt egyetemes érvénnyel, személyes életétől elvonatkoztatva képes kimondani. A klasszikus magyar költői hagyomány folytató-

65. B[urget], L[ajos].: *Ratkó József* = Közalkalmazott, 28. évf., 1975. jún. 10., 7.

66. JUNG, C. G.: *Pszichológia és költészet* = J., C. G.: *A szellem jelensége a művészetben és a tudományban*. Budapest, 2003, Scolar Kiadó, 96.

ja. Nyelvileg, szemléletileg nem újított, csak formált, sajátos hangot és látásmódot kialakítva „hozzájárult a magyar líra színeképéhez egy értékes, egyéni metszésű, balladai mélyvilágú mozaikkal.”⁶⁷ Nyelve, mint bármely népköltészeté, tömör, metaforikus, erősen vizuális, de a népköltészetből nem vette át az ún. „népi-szürrealis” képkalkotást, mint pl. Nagy László vagy Kormos István. Ratkó metaforái, hasonlatai a valóság talajából nőnek ki, „elképzeltetők”, pl. a csordakút, ha belenézünk, tényleg „fordított távcső” (*A látható időben*), s a cinke valóban csillagot lép a hóba (*Cinke*). A hétköznapi világot nevezi meg igen sajátos világlátással. Egységes, összefüggő, következetes motívum-, szimbólum- és gondolatrendszert alakított ki.

A természetet, a szerves és szervetlen világot antropomorfizálja, illetve az embert gyakran ábrázolja allegorikus vagy direkt formában növényként (a „napraforgó lelkülétű” emberekről lásd a *Napraforgó* című verset). A világ bonyolult jelenségeit látszólag egyszerűsítve, paradox, de megkapó, meghökkentően „logikus” és hihető költői képekkel képes leírni. Olvasójából nagyfokú érzelmi reakciót kiváltó versei erősen képiak, metaforikusak, mély gondolatiságuk ellenére gyakran „egyszerűséget” sugárzóan népdalszerűek. Sokszor használ különböző versformákat, hisz Ratkó nemcsak *poeta sacer*, hanem *poeta doctus* is; a „sokféle versalkotási módban otthonosan”⁶⁸ mozogva képes volt bármilyen versformában magas színvonalon megnyilatkozni. Egyik fő jellemzője a végletekig való sűrítés, az aforisztikus tömörség.

Szerette a fehér papírt és a jó tollakat, amelyekből mindig volt nála néhány. Gyakran írt füzetekbe és noteszekbe. Kéziratai jól áttekinthető, rendezett, tiszta és szép írások, az írásképe pedig igen jellegzetes, kifejezetten harmonikus, könnyen olvasható kalligráfia, olyan, hogy írója iránt az olvasó azonnal szimpátiát érez (lásd *A kő alól* című könyvét). Az elkészült sorokat, versszakokat mindig letisztázta, s ha újat talált ki hozzájuk, akkor nem hozzáírta a már meglévőkhöz, hanem mindig újra leírta az egészet. Néhány füzetben megmaradt egy-két vers születésének folyamata, amely jól példázza, hogy milyen keményen megküzdött az anyaggal írás közben. Ha egy-egy versszakkal vagy verssel elkészült, akkor azt rendszerint bekeretezte és melléírta, hogy „kész”, ezután gépelte le írógéppel. Olykor éveken keresztül hordozott magában egy-egy jónak tartott képet, sort.

Verseit, írásait bármikor közölhette az ország legnívósabb irodalmi folyóirataiban, hiszen a szerkesztők várták és örömmel közölték műveit. A szabolcs-szatmári periodikák, a *Kelet-Magyarország* és elődje, a *Szabolcsi Néplap*, a *Szabolcs-Szatmári Szemle*, a *Pedagógiai Műhely*, és az 1989-ben néhány szám erejéig újra feléledt *Nyírvidék* egész életében fórumai voltak. Az országos napilapok közül a *Népszavában* publikált viszonylagos rendszerességgel az 1970-es években. A folyóiratok közül az 1960-as és az 1970-es évek elején leginkább a *Tiszatájba*, az *Alföldbe*, az *Új Írásba*⁶⁹ és a *Napjainkba* adott szívesen verseket, majd az 1970-es évek elejétől a kecskeméti *Forrásba* és a szombathelyi *Életünkbe*. A „versinséges” 1980-as évek eleje után a *Hangsúly*, az *Alföld*, a *Magyar Ifjúság*, az *Életünk*, a *Kortárs*, a *Debrecen* s legvégül a *Hitel* közölt tőle műveket, de a másodközlő *Látóhatárban* is rendszeresen megjelentek versei. Ezek mellett az *Élet és Irodalomban*, a *Jelen-*

67. GÖRÖMBEI András: *Indulatos jegyzetek Ratkó József születésnapján* = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 31. évf., 1996, 3. sz., 389.

68. NYILASY Balázs: *A visszavétel stációi. Az újabb magyar költészet vizsgálatához* = Ny. B.: „A SZÓ társadalmi lelke”. Cserépfalvi Kiadó, 1996, 96.

69. Ratkó és az Új Írás kapcsolatáról lásd FARKAS László: *Adalékok Ratkó József és az Új Írás kapcsolatához* = Partium, 13. évf., 2004, ősz, 77–78.; FARKAS László: *A cenzúra. Egy fejezet az Új Írás történetéből* = Tekintet, 20. évf., 2007, 2. sz., 39–52.

korban, a *Magyar Ifjúságban*, a *Magyar Hírlapban*, az *Ifjúsági Magazinban*, az *Új Tükörben*, a *Népszabadságban*, a *Valóságban*, a *Hajdú-Bihari Naplóban*, a *Film, Színház, Muzsikában* és a *Szovjet Irodalomban* találkozhatunk a nevével szerzőként, valamint az 1956-os emigráns nyugati magyarság lapjában, a *Nemzetőrben*. 1967-től kezdve – ha publikált az adott évben új verset – minden évben jelen volt a korabeli irodalmi kanonizációban fontos szerepet betöltő *Szép versek* sorozatban, s haláláig több mint száz versantológiába vagy egyéb kiadványba válogatták be alkotásait.⁷⁰

Műveinek 1990 előtti kritikai fogadtatástörténete kedvező. Könyveiről megjelenésükkor szinte minden jelentős folyóiratban és napilapban lehetett kritikát vagy ismertetést olvasni. Életművét a korszakot tárgyaló irodalmi összefoglalókban is elemzik (*A magyar irodalom története 1945–1975. II/2. A költészet. 2. kötet*,⁷¹ *Az újabb magyar irodalom 1945–1975*⁷²).

Egy-két elejtett mondatából áttételesen kiviláglik, hogy Ratkó úgy vélekedett, művei túlélik őt. „Remélem, hogy majd az irodalmárok, irodalomtörténészek is elfelejtik ezt a verset.”⁷³ (*Az Apám [Apám elitta mindenét...]* című versről van szó.) S néhány levele az 1980-as évekből olyan, mintha alkotója már az utókornak is írta volna.

Költeményeit különböző nyelvekre fordították le: angolra, oroszra, hollandra,⁷⁴ szerbre, franciára,⁷⁵ eszperantóra, bolgárra, svédre. Legtöbbet Gencso Hrisztozov tolmácsolt bolgárra, átültetve Ratkó életművének javát: több tucat verset, az *Önéletrajzot*, a *Segítsd a királyt!* című drámát és néhány levelet, amelyek az István-dráma kivételével a *Végtelen évszak* című kétnyelvű könyvben olvashatók.⁷⁶ Jó néhány vers és a *Segítsd a királyt!* Nagy Mihály fordításában lengyel nyelven is hozzáférhető.⁷⁷

Versei meghihlettek számos zeneszerzőt. Csak a legismertebbeket említem meg: Dinnyés Józsefet, aki több mint harminc verséhez illesztett dallamot,⁷⁸ Koltay Gergelyt és a Kormorán együttest. Szónyi Erzsébet a *Jelekből* írt kórusművet.⁷⁹

70. Azóta is állandóan jelen van verseivel a legkülönbözőbb szempontok szerint szerkesztett (vers)antológiákban.

71. *A magyar irodalom története 1945–1975. II/2. A költészet. 2. kötet*. Szerk. BÉLÁDI Miklós, a szerk. munkatársa: RÓNAY László. Budapest, 1986, Akadémiai, 940–942.

72. POMOGÁTS Béla: *Az újabb magyar irodalom 1945–1975*. Budapest, 1982, Gondolat, 513.

73. DVK

74. DÉKÁNY Károly: *Nederlandstalige gedichten. Bloemlezing 1966–1976*. Astelveen, 1980, Uitgeverij Forum Amstelveen.

75. ARION. *Nemzetközi Költői Almanach. 9.* Szerk. SOMLYÓ György. Budapest, 1976, Corvina, 154.; *The Hungarian E.N. No. 19.* Szerk. KÉRY László. Budapest, 1978, Corvina, 66.; Partium, 13. évf., 2004, ősz, 75–76.

76. RATKÓ József: *Végtelen évszak. Válogatott művek*. Összeáll. és magyarból ford. HRISZTOZOV, Gencso, ill. BEREGSZÁSI SZABÓ Tibor, szöveggond. RATKÓ Lujza. Budapest, 2008, Hollósy Galéria, 143 /Versek és képek, 3./ A dráma külön kötetben jelenik meg a közeljövőben.

77. A versek a lengyel Akcent című folyóirat 15. évfolyam 1994/1. számában olvashatók. A dráma lengyel fordítása a Tariménes 4. évf. 2008/1-es számában. A *Segítsd a királyt! (Dopomóz królou!)* diákszínház is bemutatták Lecznában 1998. március 26-án. Lásd TÓTH Károly: *A legkellemesebb barátság* = Hajdúhadházi Lapok, 7. évf., 1998. ápr., 4. sz., 1.; A *Segítsd a királyt!* lengyel fordítása a Tariménes 2008/1. számában napvilágot látott.

78. DINNYÉS József: *Dal a jövőről. Ratkó József énekelt versei. Dinnyés József dallamai*. Szerző, 2001, CD (37 min 04 s); 12 cm + 1 t. CD.

79. SZÓNYI Erzsébet: *Jelek. Vegyeskar Ratkó József versére*. Budapest, 1977, Zeneműkiadó, Z. 7497

17.

A(z irodalmi) közélet vizein

Az 1963-as amnesztia, a prágai tavasz leverése, majd a szocialista tervgazdálkodás megreformálására bevezetett új gazdasági mechanizmus törvényszerű befulladása után az 1970-es évektől kezdve „ismét feszültté kezdett válni a hatalom és az irodalom viszonya. A társadalom rendezetlen problémáit feszegető írókat és műveket hivatalos gyanakvás kezdte körüllegeni, ritkábban tiltásra is sor került.”⁸⁰ A *Magyar Írók Szövetsége* amellet, hogy igen sokrétűen szervezte a magyar író-társadalom életét és fontos szerepet töltött be a kulturális közéletben, összejövetelein gyakran a társadalmi gondok egyfajta problémafelvető, megvitató és „feszültségkiengedő szelepeként”, sajátos demokratikus „előparlamentként” működött. A mindent és mindenkit ellenőrző és irányítani akaró hatalom ellenében itt vitték véghez az első, valódi titkos és demokratikus szavazást, melynek következtében az *Írószövetség* önállóan választotta meg tisztségviselőit.⁸¹

Ratkó az *Írószövetség* tagjaként részt vett annak jelentősebb rendezvényein és a közgyűléseken.⁸² 1972-ben bekapcsolódott az induló tokaji író-tábor munkájába.⁸³ Az első években aktívabb szerepet vállalt, később viszont ritkábban járt el a találkozókra.⁸⁴ Emellett rendszeres látogatója volt a *Debreceni Irodalmi Napoknak* is.⁸⁵ Mindkét évenként megrendezett fórum az irodalmi és az esztétikai problémák megvitatása mellett fontos társadalmi és művelődéspolitikai kérdéseket tűzött ki megtagyarálásra, és keretet adott a népi-nemzeti ellenzéki tábor megszervezéséhez.

Érdeemes néhány szót ejteni Ratkó politikai világnézetéről, a fennálló rendszerhez való viszonyáról. Úgy vélem, hogy következő megállapításaimra a mai teljesen összekavarodott, bábeli fogalom- és nyelvzavart mutató politikai-szellemi értelmezési kereteket nem lehet alkalmazni.

80. GERGELY Jenő – IZSÁK Lajos: *A huszadik század története*. Budapest, 2000, Pannonica, 441. (Magyar századok, 10.)

81. NAGY Gáspár: *Egy sajátos Közép-Európai kísérlet; avagy „alapítvány a nemzet javára”*. Vázlatos áttekintés a Bethlen Gábor Alapítványról = N. G.: *Közelebb az életemhez*. Szeged, 2005, Tiszatáj, 115.

82. Ratkó ott volt 1963-ban Pécsen, a fiatal költők találkozásánál [*Hírek* = Alföld, 14. évf., 1963, 1–2. sz., 183.], markánsan felszólalt az 1969-es lillafüredi tanácskozáson [HERNÁDI Miklós: *Fiatal írók Lillafüreden* = Élet és Irodalom, 13. évf., 1969. szept. 6., 6.; *Fiatal Írók Tanácskozása. Lillafüred, 1969. Teljes jegyzőkönyv, jegyzetek, dokumentum-melléklet*. Szerk. ZIMONYI Zoltán. Budapest, Széphalom Könyvműhely – Új Kilátó, 5., 130–130.], és az 1972-ben Hatvanban megrendezett szimpóziumon is [MÁTÉ Lajos: *Az Olvasó Népert – a színjátszó mozgalomban* = Napjaink, 11. évf., 1972, 8. sz., 2.; BABOSI László: „Énekek melegebb fényű romlatlan csillagokért”. *Beszélgetés Dinnyés József „daltulajdonossal” Ratkó Józsefről* = Partium, 16. évf., 2007, ősz, 3. sz., 90.]

83. *Tokaji író-tábor, 1972* = Napjaink, 11. évf., 1972, 9. sz., 1. [Az aug. 9-i megnyitón Ratkó is felszólalt.]

84. Az 1974. augusztus 4–10. között megrendezett *III. Tokaji Író-táborban A munkásközösségek művelődése* című vitában „Ratkó József a munkásság körében érezhető passzivitásra és a polarizálódásnak okaira figyelmeztetett.” A jövő évi táborozás témái közé pedig „javasolta a nők, a család helyzetével foglalkozó előadás és vita iktatását”, továbbá a „tábor résztvevői kapjanak áttekintést a *Magyarország felfedezése* sorozatról, készülő szociológiai-szociográfiai munkákból adott illusztrációkkal. Javasolta, hogy az előadásokhoz kapjanak irodalomjegyzéket az író-táborba meghívottak, s felvetette azt is: jó volna felmérni Szabolcs-Szatmár megye Borsodba eljáró munkásságának szociális és művelődési viszonyait.” Lásd *III. Tokaji író-tábor. 1974 augusztus 4–10* = Napjaink, 13. évf., 1974, 9. sz., 3.; RATKÓ József: *A tokaji író-tábor tanácskozásának jegyzőkönyvéből* [Nem hiszem, hogy a kultúra...] = Napjaink, 14. évf., 1975, 9. sz., 10.; *A család a szocializmusban. Tanácskozás a 12. tokaji író-táborban* = Napjaink, 22. évf., 1983, 12. sz., 4.

85. Az 1972-es *Debreceni Irodalmi Napokon* részt vevő Ratkó gondolatvilágát Pósa Zoltán *Aranykori teker-csek* című regényében hűen mutatja be (PÓSA Zoltán: *Aranykori teker-csek* Budapest, 2003, Széphalom, 488–508.).

A költő származásának, neveltetésének következtében mélyen baloldali szemléletű volt, de nemzeti érzelmű, az ország szuverenitását fontosnak tartó, összmagyarságban gondolkodó patrióta és demokrata. Baloldalisága nem valamiféle valláspótlékokat vagy a saját felemelkedése érdekében vallott nézeteket, eszme- és párthűséget, netán pártszimpátiát jelentett – hisz soha nem lépett be az állampártba –, hanem azt, hogy hitt a szociális igazságosságban, abban, hogy a társadalom szegényebb, kevesebb anyagi és szellemi lehetőséggel rendelkező rétegeit, elesettjeit – ahonnan ő is jött – erőteljes állami segítséggel kell olyan támogatásban részesíteni, hogy elindulhassanak a felemelkedés útján; abban, hogy az alsó és felső rétegek között nem lehet több tízszeres jövedelemkülönbség, s hogy a rendszer hirdette szociális és morális szándékokat meg lehet valósítani. Ezt foglalja össze az a szabad versben íródott groteszkje, amely Lenin sokat idézett kérdésével teszi fel a címben: *Mi a teendő?* A vers egyébként jól jellemzi Ratkó gondolkodását és rendszerkritikáját, mert azokat az eszméket kéri számon, amelyeket elméletben a szocializmus alkotói is lefektettek, csak a gyakorlatban nem valósítottak meg.

Mivel az általa megélt korszak utolsó szűk másfél évét leszámítva belátható időn belül nem tűnt reálisnak, hogy megváltozik hazánk szovjet-orsz gyarmati szerepe, fel sem merült benne, hogy a rendszer jellege radikálisan megváltoztatható, hiszen a bipoláris világrend szilárdnak tűnt. De úgy vélte, hogy a hatalmával rosszul sáfárkodó politikai-hatalmi elit egyes közép- vagy felsőszintű döntéshozó tagjait rá lehet venni bizonyos társadalmi bajokat orvosló, a nemzet sorsát jobbító intézkedések meghozatalára, illetve fel lehet hívni a figyelmüket számos országos problémára. A „népből a hivatalokba emigráló”, de a hatalmukkal gyakran visszaélő bürokratakat elítélte (lásd a *Téli kedvünkben szidjuk* című verset). Jól érzékelteti véleményét minderről egyik leleményes szójátéka, amelyben „pártékony állat”-nak nevezte az állampolgárt lenéző állami és pártbürokratakat.

Azt már Ratkó József indulásakor láthattuk, hogy leginkább azokkal a kortárs írókkal, költőkkel, irodalmárokkal került baráti vagy szoros szellemi kapcsolatba, akik – a kissé leszűkítő irodalomszociológiai terminológia szerint – a magyar irodalom úgynevezett „népi-nemzeti” irányzatát képviselték, és akiket Borbándi Gyula a népi mozgalom történetét bemutató monográfiájában – joggal –, az 1930-as években létrejött népi írók mozgalmának folytatóiként tart számon.⁸⁶ Ez a csoportosulás a Kádár-rendszer belső, az államvédelem meghatározása szerint ún. „ellenséges” ellenzékéhez tartozott. Meghatározó személyei többek közt Csoóri Sándor, Kiss Ferenc, Czine Mihály, Für Lajos, Nagy László, Bíró Zoltán, Sánta Ferenc, Fekete Gyula, és sokan mások voltak. Szellemi mesterüknek Illyés Gyulát, Németh Lászlót és Bibó Istvánt tekintették, és a maguk eszközeivel a Kádár-rendszer szűk belső kereteit tágítva hozzájárultak a rendszer fellazításához, a rendszerváltás előkészítéséhez és lebonyolításához. Mindegyikük, így Ratkó is, a belügyi szervek szerint a rendszerre nézve szigorúan veszélyes „F”, azaz „Figyelő-dossziés” állampolgár volt. Leveleiket felbontották, telefonjaikat lehallgatták, és minden lépésüket a III/III. belső elhárítási ügyosztály ügynökök és besúgók hadán keresztül a rendszerváltásig figyelte.⁸⁷ Ezt maguk a megfigyeltek is sejtették vagy tudták. Ratkó gyakran élcelődött azzal író-olvasó találkozókon, ahol – a visszaemlékezések, de a megmaradt

86. BORBÁNDI Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*. Budapest, 1989, Püski Könyvesház, 492.; továbbá: GÖRÖMBEI András: *A népi irodalom és öröksége* = G. A.: *Azonosságutdat, nemzet, irodalom*. Budapest, 2008, Nap Kiadó, 98–121.

87. A jelentésekből néhányat Ratkó Józsefné közreadott. Lásd Kállai 2, 4. évf., 2002, 2. sz., 2–3.; RATKÓ Józsefné: [Mi, József Attila nem is oly késői utódai...] = Kállai 2, 4. évf., 2002, 2. sz., 2.

ügynökjelentések szerint is – az irodalom okán rendszerint „revizionista”, tehát a határon túli magyarság problémáit taglaló, és „szovjetellenes” nézeteket is hangoztatott, hogy kiszólt a közönség soraiban ülő, szorgosan jegyzetelő besúgónak: mondja-e lassabban, érthetőbben?

Pintér M. Lajos a *Magyar Demokrata Fórum* történetéről szóló könyvében⁸⁸ meggyőzően mutatja be, hogy ebből a szellemi környezetből miként formálódott az 1980-as évek utolsó harmadában a rendszerváltás egyik meghatározó politikai tényezője, az 1990-es első szabad választás győztese, a *Magyar Demokrata Fórum*. Ennek előzményeiként, mintegy szellemi gyökereiként már az 1970-es és 1980-as években számos esemény, informális találkozó és kezdeményezés történt. Ratkó József kapcsolatai, barátai, szellemi kötődései révén ezekben a megmozdulásokban, eseményekben részt vett, bár meghatározó alakja egyiknek sem volt, inkább jelenlétével, támogatásával, kiállításával, aláírásával támogatta az adott ügyeket, és közvetítette a híreket, eseményeket Szabolcs-Szatmár megyébe.⁸⁹ A következőkben kisebb kitérőkkel a Pintér M. Lajos könyvében vázolt esemény-kronológiáját követem.

Elsőként az 1970-es évek elején a Kiss Ferenc irodalomtörténész által létrehozott és irányított, önironikusan ún. „Nagy Népi Hurál”-nak nevezett „meglehetősen laza, vendéglői asztalok mellett találkozó, közösen eszmélkedő-politizáló”⁹⁰ társaság említhető meg, amelynek az előbb említett személyek voltak állandó tagjai, de a találkozóin mások mellett „több-kevesebb rendszerességgel megjelentek” a *Kilencek* és a *Hetek* is, köztük Ratkó József.⁹¹

A Lezsák Sándor által szervezett 1979-es májusi lakitelki *Fiatal Írók Találkozóján*, amely a *Haza és korszerű nemzeti önismeret* című témát tárgyalta meg, Ratkó is felszólalt.⁹² Az Illyés Gyula által is meglátogatott tanácskozáson több mint száz fiatal író és neves humán értelmiségi, filozófus, történész, irodalmár járta körül alaposan a témát.⁹³

December elején a *Hetek* tagjai közül Ágh István, Buda Ferenc, Serfőző Simon és Ratkó, valamint Kiss Anna és Lezsák Sándor lakitelki író-olvasó találkozójukat követő napon „testületileg” meglátogatták Illyés Gyulát budapesti otthonában.⁹⁴

88. PINTÉR M. LAJOS: *Ellenzékben. A „Nagy Népi Hurál”-tól a Magyar Demokrata Fórumig. A Kádár-rendszer népi-nemzeti ellenzéke. 1968–1987. Lakitelek, 2007, Antológia Kiadó, 219*

89. Pl. 1985-ben ő is aláírta a bős-nagymarosi vízlépcső megépítése elleni tiltakozást.

90. PINTÉR M. LAJOS: *Ellenzékben. A „Nagy Népi Hurál”-tól a Magyar Demokrata Fórumig. A Kádár-rendszer népi-nemzeti ellenzéke. 1968–1987. Lakitelek, 2007, Antológia Kiadó, 11.*

91. Uo. 12.

92. RATKÓ JÓZSEF: *A megíratlan idő* = Forrás, 11. évf., 1979, 9. sz., 76–77. = *Fiatal Írók Találkozója. Lakitelek, 1979–2009. Szerk. TÓTH ERZSÉBET, AGÓCS SÁNDOR. Lakitelek, 2009, Antológia Kiadó, mell. 76–77.*

93. *Fiatal Írók Találkozója. Lakitelek, 1979–2009. Szerk. TÓTH ERZSÉBET, AGÓCS SÁNDOR. Lakitelek, 2009, Antológia Kiadó, 229*

94. „Pontosan ötkor, sőt valamivel öt előtt, de már éjszakai sötétben egy egész kis különítmény a kerti felső kapu előtt – jegyezte fel Illyés Gyula 1979. december 1-én naplójába –; a lakitelkiek. Egyenest a tanácskozásukból. Lezsák Sándor vezetésével Kiss Anna, Buda Ferenc, Serfőző, Ágh, Ratkó és még két lány? asszony? A nemzedéki kérdéstről, én, elég hosszan a rövid halk szavú kérdéseikre. Mi újat mondhattam? A politikai élet rögzíti a nemzedékeket – mert hisz mindegyik a maga célját tartja fiatalosnak – a szellemi élet a nemzedékekkel lép vagy rostokol; vagy hátrál. Baráti szövetkezés? A baráti viszony lustítja a nemzedék haladását. (A mienkben csak jóval később alakultak inkább bajtársi, mint pájtási kapcsolatok, a veszélyben már.) Egy-egy nemzedék tagjai egyénileg is többet és jobbat alkotnak, mint nemzedéktagok. Mint a villanyfejlesztésben az indukálás: az érintkező szellemi tartalom növeli a – tartalmat is.” Lásd ILLYÉS Gyula: *Naplójegyzetek 1979–1980. Vál., szerk., és sajtó alá rend. ILLYÉS Gyuláné, ILLYÉS Mária. Budapest, 1994, Századvég, 162.*

Mint a korabeli párton kívüli, politizáló, a nemzet és a magyarság sorsáért felelősséget érző értelmiségiek, Ratkó is érzekelte, hogy a szovjet-orszagi birodalom és vele együtt a Kádár-rendszer a lassú agónia stádiumába, a „hatalmi” és „politikai klimax” korába érkezett, és a társadalmi folyamatok mélyén jelentős változások készülődnek, amit pozitív irányban befolyásolni lehet, de hogy néhány év múlva – történelmi távlatban nézve – pillanatok alatt összeomlik, és az oroszok feladják a közép-európai gyarmataikat azt nem gondolta volna, ahogy más sem, az ország és a szocialista blokk valódi gazdasági adataival tisztában lévő néhány közgazdász kivül.⁹⁵

Az 1980-as években Ratkó részt vett a Pozsgay Imre által vezetett,⁹⁶ az ország megújulásában és a rendszerváltás előkészítésében progresszív szerepet játszó *Hazafias Népfront*-ban. Ez a mozgalom gyülekezőhelye volt a hivatalos irányvonal-tól eltérő, némiképpen másként gondolkodó, társadalomreformer, „népi-nemzeti elkötelezettségű human értelmiségnek, de védelmül szolgált számos társadalmi önszerveződési kísérletnek is”.⁹⁷

A költő több művésztársával⁹⁸ közösen szerepelt Lakitelken 1985. október 22-én, tehát az 1956-os forradalom évfordulójának előestéjén a Lezsák Sándor által szervezett, kiállítással egybekötött *Antológia Esten*, amelyet a helyi és megyei pártszervezet időpontja és tartalma miatt „rendszerellenes lázadásnak” minősített. Ratkó a Fábry Zoltánnak ajánlott *Tánc* című versét szavalta el nagy sikerrel,⁹⁹ de hangfelvételtől elhangzott Illyés előadásában az indexen lévő *Egy mondat a zsarnokságról* is¹⁰⁰.

Decemberben, szemben a *Magyar Szocialista Munkáspárt* (MSZMP) valóságot elfedő, üres jelszavakat hangoztató *XIII. Kongresszusával*, a kritikus hangvételű, az ország egyre romló társadalmi és gazdasági állapotáról reális helyzetelemzéseket adó *VIII. Hazafias Népfront Kongresszuson*¹⁰¹ Ratkó Szabolcs-Szatmár megye egyik küldöttéeként nagy visszhangot kiváltó beszédet mondott. Többek közt a kisebbségi létbe kényszerült magyarság egyre sanyarúbb helyzetét és az ezt eltűrő, a be nem avatkozás elvét valló hivatalos magyar külpolitikát bírálta. Felhívta a figyelmet a gyermekvárosokban tapasztalható nevelési anomáliákra,¹⁰² továbbá egy önálló

95. BOGÁR László: *Örvényben. Bogár László közgazdással beszélget Benkei Ildikó*. Budapest, 2008, Kairosz, 49. (Magyarnak lenni, 41.)

96. Pozsgay Imre 1982 és 1988 között vezette a *Hazafias Népfrontot*.

97. STUMPF István: *Pártosodás és választások Magyarországon* = BIHARI Mihály (szerk.): *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon. 1985–1991*. Budapest, 1992, Kossuth Könyvkiadó, 48.

98. Aczél Gézával, Ágh Istvánnal, Baka Istvánnal, Buda Ferencsel, Csoóri Sándorral, Kovács Istvánnal, Nagy Gáspárral, Serfőző Simonnal, Szervác Józseffel, Szécsi Margittal, Tornai Józseffel, Tóth Erzsébettel, Utassy Józseffel, Veress Miklóssal és Zalán Tiborral.

99. KOVÁCS Júlia: *Élő Antológia* = Népszava, 113. évf., 1985. okt. 30., 255. sz., 6.; MARIK Sándor: *A lázadó ember, az örök forradalmár. Ratkó József költőről beszél Antall István újságíró* = ÉSIK Sándor (szerk.): *Átaluk híres e föld. Kilencvenkilenc interjú három megyéből*. Debrecen, 2005, In-Forma Kiadó, 294.; PINTER M. Lajos: *Ellenzékben. A „Nagy Népi Hurál”-tól a Magyar Demokrata Fórumig. A Kádár-rendszer népi-nemzeti ellenzéke. 1968–1987*. Lakitelek, 2007, Antológia Kiadó, 122.

100. „Kezdetnek elhangzik az *Egy mondat* magnóról – emlékezett vissza Tornai József. Ezután szintén »véletlenül« történelmi-politikai tárgyú vers[ek]et olvas[unk] föl [...] Másnap hatalmas botrány. Pártbizottsági vizsgálat a megyében. Lezsákot menesztik a Művelődési Központból. Mi háttal ültünk a színpadnak, nem láthattuk, a vád: valamilyen Kádár-ellenes kép vagy szöveg állt a díszleten.” Lásd TORNAI József: *Néhány összetett- és tómondat Csoóri Sándorról* = Parnasszus, 14. évf., 2008, tavasz, 1. sz., 50.

101. Lásd STUMPF István: *Pártosodás és választások Magyarországon* = BIHARI Mihály (szerk.): *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon. 1985–1991*. Budapest, 1992, Kossuth Könyvkiadó, 48.

102. *A vezető testületek megválasztásával befejeződött a Hazafias Népfront VIII. kongresszusa. Ismét Kállai Gyula az elnök, Pozsgay Imre a főttkár* = Magyar Nemzet, 48. évf., 1985. dec. 16., 294. sz., 3.; PALL Géza: *Őszintén, felelősséggel, nyíltan. Szabolcsi küldöttek a népfrontkongresszus munkájáról* = Kelet-Magyarország, 42. évf., 1985. dec. 16., 294. sz., 3.

szabolcs-szatmári irodalmi-művészeti folyóirat szükségességét hangsúlyozta. Ezen a kongresszuson sok más jeles értelmiségi mellett beválasztották a *Hazaftias Népfront Országos Tanácsába*.¹⁰³

Szólnunk kell arról is, hogy szervezőként, közvetítőként, anyagi támogatóként segítette az Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Kósa Ferenc, Bakos István és mások által a határon túli magyarság támogatására létrehozott „nemzeti szolidaritási” mozgalmat, a *Bethlen Gábor Alapítványt*, annak népszerűsítését, akcióit, munkáját.¹⁰⁴

1986-ban a XV. Tokaji Írotábor *Valóság, elkötelezettség, közéletiség. Mai irodalmunk társadalmi presztízsről* című tanácskozásán „Csengey Dénes és Ratkó József hozzászólása, Csurka István Csengey által felolvasott levele óhajtotta tisztázni, hogy a hatalom szerint megingathatatlan, az írók szerint »elfogadhatatlan realitás« valójában az egyes igazságok szabad és nyilvános megmértetését igényelné, nem pedig az erő önkényes hadüzenetét indokolná a szellemmel szemben.”¹⁰⁵

Ratkó ugyancsak részt vett Lakitelken 1986-ban a Buda Ferenc ötvenedik születésnapjára rendezett szűkebb körű baráti összejövetelen.

1987 nyarán egyik levelében így vélekedett az ország politikai közállapotáról: „Gyótröm magamat napok óta, dühít az a pofátlan merészség, amellyel a hatalom csinálja ellenünk a dolgokat. Oda kell ütni, ütnöm. De hát csak verssel tudok. Meg talán Bethlen úrral.¹⁰⁶ Ám az még odébb van. [...] Én nem vagyok itthon, már évek óta – ismerek, persze, mindent, mi hol van – álmomban is tudom ezt az országot, de igen rosszul érzem magam benne: »imitt a romlás...« S egy-két év és Románia sorsára jutunk. S ránk szakad a menny, mint '56-ban. [...] Lehetne persze béke is, s ha nem jólét, hát jól-lét, pimaszkodás helyett megértő együttműködés; de az ipartestület, a hatalom alkalmatlan az utóbbira.”¹⁰⁷

Ez év szeptemberében, tíz évvel az elkészülte után, engedélyezték Kósa Ferenc Béres Józsefről készített dokumentumfilmjének bemutatását. Ratkó nem szokott ismertetőket vagy kritikákat írni kortársai műveiről, de ezt a filmet és a film szimbolizálta ügyet olyan fontosnak vélte, hogy „*Hogy ne váljék tragédiává*” címmel rövid figyelemfelkeltő cikket írt a *Mozgó képekbe*.¹⁰⁸ A premieren a rendező mellett Béressel, Csoórral együtt őt is ünnepelte a közönség.¹⁰⁹

Törvényszerű volt, hogy 1987. szeptember 27-én a szintén Lezsák Sándor által szervezett történelmi eseményről, a rendszerváltást előkészítő folyamatok egyik fontos állomásáról, *A magyarság esélyei* című *I. Lakitelki találkozóról* sem hiányozhatott. Megszavazta és aláírta a *Lakitelki Nyilatkozatot*.

1988 első hónapjaiban a *Jurta Színházban* ő is a közönség soraiban ült a *Magyar Demokrata Fórum* szervezte ún. Jurta-fórumokon,¹¹⁰ és szeptember 3-án részt vett a *II. Lakitelki találkozón*, ahol hivatalosan is megalakult a *Magyar Demokrata Fórum (MDF)* mozgalom. Bár sok barátja, közeli ismerőse volt közöttük, de nem

103. *A Hazaftias Népfront Országos Tanácsa* = Magyar Nemzet, 48. évf., 1985. dec. 16., 294. sz., 4.; PINTER M. Lajos: *Ellenzékben. A „Nagy Népi Hural”-tól a Magyar Demokrata Fórumig. A Kádár-rendszer népi-nemzeti ellenzéke. 1968–1987.* Lakitelek, 2007, Antológia Kiadó, 123.

104. Bakos István, a *Bethlen Gábor Alapítvány* egyik alapítójának, kurátorának szóbeli közlése. Ratkó közreműködött az 1986-ban többször elhalasztott és végül nem engedélyezett zeneakadémiai ünnepség megszervezésében. Erről lásd RATKÓ József: [„Szegény nemzet!...”] = Kézirat. Ratkó-hagyaték.

105. SZÉKELYHIDI Ágoston: *Kilátás a székertáborból. Írók Tokajban 1972–1988* = Sz. Á.: *Változatok a való-ságirodalomra. Esszék, jegyzetek, bírálatok.* Miskolc, 1998, Felsőmagyarország Kiadó, 129.

106. Itt a készülő Bethlen drámára utalt.

107. Ratkó József levele Ördög Máriához [Nagykálló, 1987. július 21.] = Ördög Mária tulajdonában.

108. *Mozgó képek*, 3. évf., 1987, szept., 9. sz., 10.

109. SZIKI Károly: *Emlékképek Ratkó Józsefről* = Egri Újság, 2. évf., 1990. szept. 21., 6.

110. Biró Zoltán és Lezsák Sándor szóbeli közlése.

tartozott a politikacsináló MDF legbelső köreibe, csak megyei és helyi szinten politizált. Jelentős szerepe volt a szabolcs-szatmári mozgalom létrehozásában.¹¹¹ Nagykállóban 1988 novemberében az ő vezetésével alapították meg az MDF helyi szervezetét,¹¹² amely erőteljesen részt vett a település közéletében. Az MDF-nek, mint mozgalomnak politikai párttá alakulását nem helyeselte, és az ezen való vitatkozás helyett inkább a „cselekvésre helyezte a hangsúlyt.”¹¹³

18.

Külföldi utazásai

Az országon belül igen sokat utazó Ratkó a határon túl viszonylag kevés alkalommal járt. A magyar irodalom „követeként”, az írószövetség küldöttjeként négy nagyobb utazást tett. 1969-ben tizenhét napot töltött Benjámin Lászlóval együtt a Szovjetunióban; Pszkovban és Pecsorában vettek részt a Puskin-emlékünnepeken.¹¹⁴ 1970-ben Csoóri Sándorral, Ladik Katalinnal, Magyar Lajossal és Foki Istvánnal együtt vendégeskedett Jugoszláviában, a Sztruga városában évente megrendezett híres nemzetközi költőtalálkozón, ahol a verseit olvasta fel.¹¹⁵ 1971 augusztusában Bihari Sándorral, Fábán Zoltánnal,¹¹⁶ 1976 áprilisában pedig Fodor Andrással együtt Bulgáriában járt.¹¹⁷ Mindkét alkalommal Szófiát, Haszkovót és más bolgár városokat, falvakat látogattak meg, ahol író-olvasó találkozókra vettek részt, és előadást tartottak a magyar irodalomról, valamint a két nép közötti kulturális kapcsolatokról.

Ratkó megkedvelte Bulgáriát, s a haszkovói Gencso Hrisztovoz költő és műfordító személyében pedig, aki kalauzolta a költőt és útítársait a látogatások során, igaz barátira, műveinek lelkes és avatott tolmácsolójára lelt.¹¹⁸ Ebben az időszakban a bolgár irodalmi sajtóban többször látott napvilágot Ratkó-alkotás. „A *Trákia* című plovdivi folyóiratban egész ciklusa jelent meg; a *Kragozor*, a *Jug* c. haszkovói, a *Szeptemvri* és a *Plamak* c. szófiái, a *Horizont* c. sztarazagorai, a *Prosztori* c. várnai lapokban jelentek meg művei és recenziók róla. [...] 1976-ban a *Költészet a barát-*

111. *Felelősségteljes párbeszédet. MDF-megyeiülés Nyíregyházán* = Kelet-Magyarország, 45. évf., 1988. nov. 14., 271. sz., 1.

112. DUSA Lajos: *Ratkó mondja...* = Úton, 1. évf., 1989. máj. 25., 10. sz., 5.; [RATKÓ József]: *Az MDF 6 pontja. Beadvány a miniszterelnöknek* = Kelet-Magyarország, 1989. máj. 17., 114. sz., 2.; [RATKÓ József]: *Itt és most* = Kállai Hirmondó, 1989. Próbaszám, 3.

113. *Felelősségteljes párbeszédet. MDF-megyeiülés Nyíregyházán* = Kelet-Magyarország, 45. évf., 1988. nov. 14., 271. sz., 1.

114. RATKÓ József: *Ellobbant rózsetűz. Benjámin László halálára* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. aug. 30., 204. sz., 9.

115. *Ratkó Strugában* = Kelet-Magyarország, 27. évf., 1970. aug. 23., 197. sz., 12.; V. SZ.: *Sztrugai Költői Esték* = Élet és Irodalom, 14. évf., 1970. szept. 26., 39. sz., 11.; Szepesi Attila költő is ott volt Sztrugában, s lírai beszámolójában többször felbukkan Ratkó József. Lásd SZEPESI Attila: *A vers ünnepe. Feljegyzések a sztrugai nemzetközi költőtalálkozóról* = Mozgó Világ, 1971, második füzet, 87–93.; Csoóri Sándor *Utazás félálomban* című esszéje is részben ezt örökíti meg.

116. BABOSI László: „*Nekem Fábán Zoltán a barátom volt*”. *Ratkó József és Fábán Zoltán levelezése* = Kézirat.

117. Erről az útról Fodor András igen szubjektív és Ratkó iránt érezhetően erős kisebbségi érzést és ellen-szenvet tápláló naplójegyzeteiben részletesen beszámol. Lásd FODOR András: *A hetvenes évek. [Napló, 1975–1979]*. Budapest, 1996, Nap Kiadó, 195–198.

118. Erről lásd HRISZTOZOV, Gencso: *Végtelen évszak. Emlékképek, vallomások a fordítótól* = RATKÓ József: *Végtelen évszak. Válogatott művek*. Összeáll. és magyarból ford. HRISZTOZOV, Gencso, ill. BEREGSZÁSI SZABÓ Tibor, szöveggond. RATKÓ Lujza. = Jozsef RATKO: *Bezkraen szezón. Izbráni tvori. Szüsztavil i prevel ot ungarszki Gencso HRISZTOZOV, il. BEREGSZÁSI SZABÓ Tibor, otgovoren iz. RATKÓ Lujza*. Budapest, 2008, Hollósy Galéria, 121–135. (Versek és képek, 3.)

ságról című versmondó versenyt Kalina Popova színművésznő az ő verseivel nyerte meg Sumenben¹¹⁹ – írta Gencso Hrisztozov. Jugoszláviai és bulgáriai élményeit két versébe is beleszötte (*Egy macedón temetőre, Tilos fű*).

1976 nyarán Ratkó újra Bulgáriába utazott, mert felesége ide vitte kirándulni gimnáziumi osztályát, s a költő elkísérte őket.

1985-ben az akkor még Szovjetunióhoz tartozó Kárpátalján járt Dinnyés József „daltulajdonos” énekmondóval és néhány barátjával.¹²⁰ Beregszászon Vári Fábián László költő által szervezett író-olvasó találkozón vettek részt. Itt Ratkó kapcsolatba került a *Lendület* című folyóirat munkatársaival, és rajtuk keresztül több kárpátaljai költőt mutattak be a *Hangsúlyban*. Kassán Gál Sándor költőbarátját látogatta meg többször.

1982-ben tervezte, hogy rokonaihoz Nyugat-Németországba is ellátogat,¹²¹ de utazása – nem tudni, mi okból – meghiúsult.

19.

Új szerelem, új család

1986-ban jelentős változás történt életében. Úgy döntött, hogy ezután szerelmével, Ördög Máriával köti össze sorsát. Nyáron elköltözött Nagykállóból és új családot alapított, de a régivel sem szakította meg a kapcsolatot. Ratkó ekkor egy évig fizetés nélküli alkotói szabadságon volt.¹²² Felmerült, hogy élettársával Tiszadobra mennének dolgozni a gyermekvárosba, majd Budapesten próbáltak hosszabb ideig állást és lakást szerezni, végül Debrecenben telepedtek le. A Tócsokertben, egy tizemeletes panelház első emeletén kaptak lakást. Ratkó továbbra is a nagykállói könyvtárat vezette. 1987. március 30-án megszületett közös gyermekük, Ratkó ötödik gyereke, Borbála. A nagyvárosi létet nem kedvelő költő természetesen nem tudott gyökeret eresztetni Debrecenben, „kivághatatlannul” valódi „kállai” és szabolcsi lakos maradt, aki autójával naponta átjárt Nagykállóba dolgozni.

1989 nyarán azt tervezték, hogy ősszel átköltöznek Nyíregyházára, de ez Ratkó halála miatt meghiúsult. Később Ördög Mária gyermekükkel mégis átköltözött, ugyanis Zeneakadémiát végzett pedagógusként a *Nyíregyházi Főiskolán* kapott állást; jelenleg is ott dolgozik. Ratkó Borbála azóta már egyetemi hallgató, orvosnak készül.

20.

A Partium Irodalmi Társaság

1987 őszén Ratkó jó néhány barátjával, szellemi környezetének fiatal(abb) tagjaival Tokajban megalapította a *Partium Irodalmi Társaság*ot. A társaság a régió irodalmi és kulturális életét kívánta működésével segíteni. Író-olvasó találkozókat szerveztek, és anyagi nehézségeik ellenére tagjaik könyveit jelentették meg kis

119. I. m., 132.

120. BABOSI László: „Énekek melegebb fényű romlatlan csillagokért”. *Beszélgetés Dinnyés József „daltulajdonossal” Ratkó Józsefről* = Partium, 16. évf., 2007, ősz, 3. sz., 92.

121. Ratkó József levele Nagy Gáspárhoz [Nagykálló, 1982. március 30.] lásd BABOSI László: „Magasles és bunkerek közt”. *Nagy Gáspár levelei Ratkó Józsefhez* = Hítel, 22. évf., 2009, 5. sz., 35.

122. *Az olvasó kérdez. Páll Géza kulturális rovatvezető válaszol* = Kelet-Magyarország, 43. évf., 1986. aug. 18., 194. sz., 3.

példányszámban, nagyon egyszerű, de igényes formában. A társaság elnöke Ratkó József, tagjai irodalomtörténészek, kritikusok, képzőművészek, írók és költők voltak: Márkus Béla, Bertha Zoltán, Ószabó István, Magyar József, Dusa Lajos, G. Nagy Ilián, G. Nagyné Maczó Ágnes és mások.¹²³ Kiadták a *Jó hazát* (1988) című versantológiát Ratkó, Magyar József, Ószabó István, G. Nagy Ilián és Dusa Lajos verseivel, valamint Győrfi Lajos rajzaival, továbbá G. Nagy Ilián *Vallató remény* (1988) és Magyar József *Keleti limes* (1989) című verseskötetét¹²⁴ (utóbbi Ratkó lektorálta). Természetesen önálló folyóiratot is szerettek volna létrehozni, hisz Ratkó erről a tervéről továbbra sem mondott le,¹²⁵ de ez az álmuk nem válhatott valóra.¹²⁶ Munkálkodásuk nem váltott ki olyan nagy kulturális visszhangot és hatást, mint a *Hangsúly*, bár 1988-ban és 1989-ben az országos sajtóban Tokaj vezetése és a társaság tagjai között hosszabb, politikai színezetű polémia alakult ki a társaság működésének értelmezése körül.¹²⁷ A Ratkóról megmaradt III/III-as ügynökjelentésekből látható, hogy az állambiztonsági szervek a társaságot az „ellenzék bázisépítésének” fórumaként tartották számon a régióban, és megpróbálták annak megszervezését, bejegyzését, működését adminisztratív eszközökkel, a korabeli jogszabályokat is szembe véve jogellenesen megátolni¹²⁸ – sikertelenül. A társaságot végül 1989 tavaszán Debrecenben jegyezték be.

1988-ban a Fehérgyarmaton megalakult *Kölcsey Társaság* Ratkót elnökségi tagjává választotta.¹²⁹ Emellett tagja volt a nyíregyházi *Bessenyei* és *Móricz Társaságnak*,¹³⁰ valamint alapító tagja a *Nagykállói Baráti Kömek*.

21.

A költő személyisége

„Ratkó Jóska szép arcú, szép beszédű ember volt, egyenes lelkű és gerincű, nagyvonalú, szálás, erős férfias alkat, sokoldalúan művelt, vibrálóan érdekes, tehát megvolt benne minden, ami vonzóvá tette, ráadásul volt benne valami ősién,

123. A *Partium Irodalmi Társaságról* lásd TAAR Ferenc: *A hagyaték* = Hajdú-Bihari Napló, 46. évf., 1989. szept. 30., 231. sz., 9.

124. MAGYAR József: *Keleti limes*. Debrecen, 1989, Partium Társaság – Stádium Könyvkiadó Kiszövetkezet. Lektorok: RATKÓ József, ÓSZABÓ István.

125. ANTALL István: *Bereg helyett Beregről* = Magyar Ifjúság, 32. évf., 1988. máj. 27., 22. sz., 27.; ARANY [DUSA] Lajos: *Az irodalom sodrában. Ószabó István* = Debrecen, 4. évf., 1989. jan. 6., 1. sz., 8.

126. Az 1992-ben megszülető *Partium* című folyóirat ebből a kezdeményezésből jött létre.

127. Erről lásd MÉLYKUTI Attila: *Zárt alakzat* = Magyar Nemzet, 51. évf., 1988. márc. 22., 69. sz., 6.; *Nyitottan a Zárt alakzat-ról* = Magyar Nemzet, 51. évf., 1988. ápr. 19., 92. sz., 4.; *Ellenpólus a Zárt alakzatban* = Magyar Nemzet, 51. évf., 1988. máj. 3., 104. sz., 4.; ARADI Mária: *Magyar „kváziglasznoszty”* = Népszabadság, 47. évf., 1989. márc. 25., 72. sz., 16.; SÁFRÁNY Ferenc: *Glasznoszty – kvázi a végeken* = Magyar Nemzet, 52. évf., 1989. máj. 23., 118. sz., 6.; ARADI Mária: *Hegedő sebek elvakarása? Elmélkedés a valóságfeltárás módfelett sajátos technikájáról Taar Ferenc eseményjátéka ürügyén* = Napjaink, 28. évf., 1989, 12. sz., 8–10.; MACZÓ Ágnes: *Félelem nélkül* = Kapu, 2. évf., 1989, 2. sz., 18–20.; DUSA Lajos: *Jegyzet a tokaji írótaborról* = Hajdú-Bihari Napló, 47. évf., 1990. aug. 28., 201. sz., 5.; TAAR Ferenc: *A sebzett város. Eseményjáték* = Napjaink, 28. évf., 1989, 12. sz., 4–7. Ez az eseményjáték elhangzott a *Magyar Rádió Ezredforduló* sorozatában 1989. október 24-én *Szavazási szokásaink – A tokaji változat* címmel. [Dramaturg LÓRÁND Lajos. Rendezte: TÖRÖK Tamás.]

128. TAAR Ferenc: *A hagyaték* = Hajdú-Bihari Napló, 46. évf., 1989. szept. 30., 231. sz., 9.; FEKETE Gyula: *Naplóm a történelemnek. 1941–2000. III. 1985–1992*. [Budapest], [2007], Trikolor Könyvkiadó Kft, 2033–2034.

129. *Társasági füzetek* 1. Fehérgyarmat, 1988, Kölcsey Társaság, 97.

130. KOVÁCS Tibor: *Ratkó József (1936–1989)* = Könyvtáros, 39. évf., 1989, 12. sz., 740.

eredendően gyermeki is. Áhítat, játékosság, kíváncsiság, fogékonyság, hirtelen lobogás¹³¹ – jellemezte tiszadobi jó barátja, Bugya István.

Ha Ratkó pályafutásának egész ivét áttekintjük, kétségtelen tény, hogy a pályáiv nem egyenletes. A hetvenes évek elejétől egyre kevesebbet publikált, majd újra erőre kapva felívelt. Ez feltehetően Ratkó lelkialkatából, temperamentumából következett: előbb nagy nekibuzdulás, megfeszített, átlagon felüli erő kifejtéssel és koncentrációval, amit kiengedés követ. Mivel az eredeti intuitív géniuszokhoz tartozott, nem volt alkalmas az egyenletes és folyamatos munkára. Lassan érlelte ki a műveit, gondolatait. Sok minden érdekelt, sok mindennel foglalkozott, több mindent elkezdett, rengeteg terve volt, de csak azt írta meg, azt fejezte be végül, ami leginkább foglalkoztatta, amit leginkább fontosnak tartott.

Évtizedes töprengés után a *Segítsd a királyt!* terjedelméhez és fajsúlyához képest nagyon gyorsan írta meg. Utána szintén villámgyorsan készítette el az *Antigonét* és hozzá a *Kreónt* – mintha sietni akarna, mert tudja, hogy nincs már sok ideje –, majd megcsinálta a Viszockij-fordításokat, de a többi tervének megvalósításában halála megakadályozta.

Verseiből, főleg az 1970-es években születettekből, sokan azt olvassák ki – öszszemosva a teremtett lírai világot a való élettel, az ott megalkotott költői önképből, imaginárius világból kiindulva –, hogy a költő borús kedélyű, örökké a halálon meditáló, a halottak világában élő pesszimista személy volt. Ez a lírai világot és a belső szellemi szubjektumot tekintve csak *részben* igaz. Pesszimista megnyilvánulásai a mindennapokban tapasztalt igazságtalanságok miatt, a társadalomban meglévő bajokból, s nem a létből mint eredendő valóságból fakadnak.

Műveinek igen személyes hangja annyiban félrevezető, hogy sokan ebből következtetnek a költő hétköznapi életére, s nem veszik figyelembe, hogy mindez egy teremtett világ. Ha összevetjük versei lírai alanyát Ratkóval, természetesen az általa megített lelki és szellemi utat pontosan meg lehet belőle ismerni, de a hétköznapit csak kis részben. Verseinek igen személyes, kitárulkozó hangjával szemben a valóságban ő sokkal rejtőzködőbb és zárkózottabb ember volt, de vidám, jó humorú, az emberekben mély nyomot hagyó, cselekvő, minden jóért lelkesedni tudó, másokért kiálló, karizmatikus és optimista egyéniség. Sokaknak Ratkóra emlékezve a „remény” jut eszébe. Nagy Gáspár egyenesen „a reménykedés zsenijének” nevezte *Az Antigonét fordító Ratkó József* című versében. „Nála reménykedőbb embert nem ismertem” – erősítette meg Bugya István is, majd így folytatta: a „derűjét tartom legtöbbré, a mosolyát. Csak egy lépés innen az ő utánozhatatlan humora, az a fickándozó, fegyelmehzetetlenül sziporkázó értelmi, szellemi kitörés, az a csillagszóró játékosság, amiben a némelykori vaskosságok dacára nem volt soha, semmiféle durvaság. Ezt kereste, szomjazta és szórta mindenfelé, ezt a burjánzóan boldog életkedvet. Ez volt az ő eredendő, némelykor gyermekinek látszó, de felelőtlennek, sőt tékozlónak is mondott érthetetlen és indokolhatatlan jóságának a forrása. Pedig vitathatatlanul örök értékű, s amellet nagyon könnyen megszerethető költészete mellett, merem mondani, ez a nyitja az ő országos ismertségének és szeretettségének. Emelkedettség és közvetlenség. (Lehet, hogy némelyek utálatá éppen ezért született?) Ratkót legendák vették körül, de ezek a legendák életében támadtak, nem utóbb, s életének ilyen-olyan színesítői azon már semmit nem ronthatnak, igaz, nem is javíthatnak, mert végleges.”¹³²

131. BABOSI László: „Bujdosva a jövő elvadult útjain”. *Beszélgetés Bugya Istvánnal* = *Életünk*, 46. évf., 2008, 6–7. sz., 68.
132. I. m., 67.

Jellemző volt rá az önzetlen adakozás, a másokon való segítség. Levelek, visszaemlékezések bizonyítják, hogy hányszor ragadott tollat, emelte fel szavát rászoruló vagy éppen igaztalanul megtámadott barátai támogatása érdekében. Olykor „nagyrítkán egy kis pénzmaghoz jutottam – József Attila-díj, SZOT-díj –, elosztottam testvéreim között, és szerencsémnek tartom, hogy feleségem nem csak hogy eltúrte, de még örült is ennek a gesztusnak...”¹³³ – vallotta.

Szerette az életet, annak minden örömét. Nagyon kedvelte mind a szellemi, mind a fizikai erőfeszítést igénylő (társas)játékokat.¹³⁴ A versenyekben – akárcsak az életben – igen kemény ellenfél volt, veszíteni nem szeretett.¹³⁵ Anyanyelvünk rendkívül kreatív nagymestereként gyakran szójátékokat, anagrammákat fabrikált, és sokszor teljesen kész verseket mondott el vagy rögtönzött hallgatósága élvezetére és döbbenetére, amelyeket aztán sajnos soha nem írt le. Barátai körében máig emlegetik leleményes szójátékait, aforizmáit és humoros „epigroncseit”.¹³⁶

Igen magas szinten és szenvedélyesen sakkozott. Nevéhez fűződik a nagykállói sakk-kör megszervezése,¹³⁷ amelynek igazolt játékosaként részt vett a megyei és járási bajnokságban,¹³⁸ de közreműködött a helyi röplabda szakosztály megalapításában is. A horgászat gyerekkora óta egyik kedvtelése volt. Legtöbbet a Tiszára, a tiszadobi holtágra járt, de emellett számos horgász helyet és vadvizet ismert, mint ahogy megannyi gombatermő erdőt és rétet, mert a gombák világában is otthonosan tájékozódott.

A „népdal szerelmeseként”¹³⁹ szeretett és igen jól tudott énekelni, rengeteg népdalt ismert. Legkedvesebb nótája a *Császárkörte nem vadalma* kezdetű népdal volt, amelynek két sorát áttemelte a *Dal [Huszonkilencesztendő lettem...]* című verse utolsó versszakának: „Kinek nincsen/ pártfogója,/ árvából van/ jó katona”. (Hont Ferenc szerint ez a népdal volt József Attilának is a legkedvesebb dala.¹⁴⁰)

Az eddigiekből is kiderülhetett, hogy Ratkó egyszemélyes közösségteremtő „intézmény” volt. Személyes váráza következtében vonzotta a fiatal költőket, írókat, művészeket, s természetesen a dilettánsokat is. Utóbbiaknak kertelés nélkül megmondta „pályamódosításra” sarkalló véleményét, viszont az általa tehetségesnek vélteket lehetősége szerint felkarolta, önzetlenül, féltékenység nélkül támogatta. Szigorú, de építő jellegű véleményt mondott verseikről, műveikről, publikációs lehetőségekhez jutatta őket, néhányat pedig maga mutatott be különböző folyóiratokban. Elég csak Ószabó Istvánra,¹⁴¹ Nagy Gáspárra,¹⁴² Szöllősi Zoltánra,¹⁴³ Magyar József, Mócsi Ferenc, Sánta Áronra [Áron Attilára], Dusa Lajosra, Fa-

133. -OBY-: *Mindig csodaváró voltam* = Sportfogadás, 31. évf., 1984. márc. 17., 11. sz., 4.

134. KOVÁCS György: *A költő és a sport* = Repülés, ejtóernyőzés, 31. évf., 1978. 6. sz., 16.

135. OROSZ János: *Emlékezés Ratkó József* = Tariménes, 2. évf., 2006. 1. sz., 210–214.

136. Néhányat Antall István örökölt meg „*A korszerűtlen*” versmondás. *Ratkó József a pedagógus* [Pedagógiai Műhely, 24. évf., 1999. 2. sz., 30.] című visszaemlékezésében: rosszkezdű orvos = mogorvos, ideggyógyász = rideggyógyász, „pártékony”-nak nevezte Ratkó az MSZMP bizonyos ideológiai vezetőit.

137. OROSZ János: *Emlékezés Ratkó József* = Tariménes, 2. évf., 2006. 1. sz., 210–214.

138. SZABÓ Gyula: *A harmadik helyre pályáznak a nagykállói sakkozók* = Kelet-Magyarország, 28. évf., 1971. szept. 10., 213. sz., 7.

139. BUDAI Ilonka: *Emlékezés Ratkó József* = Partium, 13. évf., 2004. ősz, 84.

140. HONT Ferenc: *Szeged–Budapest–Párizs = József Attila emlékkönyv*. Szerk. SZABOLCSI Miklós. Budapest, 1957, Szépirodalmi, 118.

141. RATKÓ József: *Ószabó István versei elé* = Tiszatáj, 25. évf., 1971. 3. sz., 232.

142. BABOSI László: „Magasles és bunkerek közt”. *Nagy Gáspár levelei Ratkó Józsefhez* = Hítel, 22. évf., 2009. 5. sz., 31–39.

143. Erről lásd LÉKA Géza: *Az elhívás útján. Szöllősi Zoltán költő, műfordító* = Árgus, 15. évf., 2004. 6. sz., 46–52.

zekas Istvánra,¹⁴⁴ G. Nagy Iliánra,¹⁴⁵ Teski Tiborra,¹⁴⁶ Szabó Ágnesre¹⁴⁷ és utalni. Ószabó István *Vak Génius* című kötetének¹⁴⁸ fűlszövegét is Ratkó írta.

22.

Kortárs költőkhöz, írókhoz, irodalmárokhöz fűződő viszonya

A kortárs költők közül a két „csillag-erejű és nap-erejű” költőóriás, Juhász Ferenc és Nagy László életművét tartotta a legnagyobbra. Leveleiből, megnyilatkozásaiból kiviláglik, hogy az 1960-as években Juhász lírája foglalkoztatta jobban, ami véleményem szerint egyértelműen ösztönzőleg hatott gondolkodására, költészetére: lásd pl. a Juhász és Ratkó azonos című versét, a *Csöndet*, de utalhatunk folklórintegrációjuk jellegére, vagy a már említett halál-problematikára. Ratkó ekkoriban többször kifejtette, hogy a kor „dantei” nagyságú lírikusának véli Juhászt, azonban az 1970-es évek első harmadától egyre kedvezőlenebbül ítélte meg lírájának változását, újabb versei már nem hatottak rá olyan elementárisan. Ekkoriban már csak egy „csillag-erejű és nap-erejű” költőt ismert, Nagy Lászlót, de Juhász géniusztát és korábbi érdemeit soha nem vitatta el.

Illyés Gyulához fűződő kapcsolatáról már szoltunk. Annyit még érdemes megjegyezni, hogy Ratkó mindig „fűi” ragaszkodással kötődött Illyéshez, akit a magyar irodalom „Gazdájának” tartott abban az értelemben, ahogy Illyést „írófejedelemnek”, a nép-nemzeti irányzat nagy tekintélyű integráló vezetőjének szokták nevezni. Költészetére is – József Attila mellett – sokféleképpen hatott: irodalomszemléletét, szerepfelfogását, magyarságképét, időfelfogását, nő- és anyaképét egyaránt formálta.

A fiatalabb nemzedékekből a *Hetek* mellett az *Elérhetetlen föld* antológia szerzőivel, a *Kilencekkel* (Kiss Benedekkel, Utassy Józseffel, Oláh Jánossal, Kovács Istvánal, Péntek Imrével, Győri Lászlóval, Konczek Józseffel, Mezey Katalinnal, Rózsa Endrével) vállalt eszmei közösséget,¹⁴⁹ de Nagy Gáspár költészetét is nagyra becsülte.

Ratkó mindig fontosnak tartotta a magyar nemzet életében, kulturális tudatformálásában, a szellemi és a morális mintaadásban szerepet betöltő költők és művészek örökségének ápolását. Megnyilatkozásaiban, szövegeiben gondolataikat rendszeresen idézte, verseikre, életművükre ráirányította a figyelmet, verseket írt róluk, vagy nekik ajánlotta költeményeit, és szükségesnek vélte a különböző emlékhelyek (emléktábla, síremlék, szobor, emlékház) köré szerveződő ünnepeket is. József Attila, Veres Péter, Illyés Gyula mellett korán és „törvénytelenül” elhunyt költőbarátai, Váci Mihály és Nagy László voltak azok, akikre nagy hangsúlyt helyezett. Szabolcs-Szatmár megyében a Váci-kultusz kialakítását segítette és erőteljesen formálta.¹⁵⁰ Rendszeresen részt vett a Tiszaszalkán megrendezett, szavalóversennyel egybekötött Váci-emléknapokon és a megyei megemlékezéseken, amelyeken több alkalommal emlékbeszédet is mondott. Fájalta, hogy Váci szülőházát – emlék-

144. FAZEKAS István: *Diáknaplóm (1981–85)* = F. I.: *Megnyerhető veszteségeink*. Budapest, 2007, Hungarovox, 7–83.

145. RATKÓ József: *G. Nagy Ilián versei elé* = *Élet és Irodalom*, 26. évf., 1982. júl. 23., 30. sz., 15.

146. RATKÓ József: *Teski Tibor versei elé* = *Pedagógiai Műhely*, 10. évf., 1984, 1. sz., 85.

147. RATKÓ József: *Az elemi költő. Szabó Ágnes költészetéről* = *Hangsúly*, 3. évf., 1985. jan. 27.

148. ÓSZABÓ István: *A vak génius*. [Versek] Debrecen, 1985, Szerző. [Lektorálta: RATKÓ József, CSONTOS Sándor.]

149. RATKÓ József: *Megjegyzés* = *Napjaink*, 9. évf., 1970, 3. sz., 2.

150. Lásd BABOSI László: „*Kedves Miskám*”. *Ratkó József és Váci Mihály kapcsolatáról – levelezésük tükrében* = *Pedagógiai Műhely*, 32. évf., 2007, 2. sz., 88–102.

házzá való berendezése helyett – lebontották (*Jegenye, bodza*). Váci születésének hatvanadik évfordulójára a *Hangsúly* Váci-emlékszámot sugárzott.

Ratkó József Nagy László baráti körébe tartozott.¹⁵¹ A Nagy László hirtelen halála okozta döbbenet több versre és prózára inspirálta (*Nagy László, A gyémánt-arcú, [Embermagasban...]*), és megszólalásaiban mindig nyomatékosan hívta fel a figyelmet a költő gondolataira, életművére. Ratkó Nagy Lászlót, az 1945 utáni magyar költészet legnagyobb, Ady Endréhez mérhető alakjának tekintette, aki szerint „esztétikai és etikai” értelemben Bartókhoz volt hasonló, akinek költészetéből egy valóságos „törvénykönyv” olvasható ki, amely mindig érvényes, bármely korban is éljen az ember. Több Nagy Lászlót bemutató kiállítást szervezett¹⁵² és nyitott meg, valamint ő avatta fel 1985-ben Budapesten a *Farkasréti temetőben Nagy László siremlékét*,¹⁵³ és sokszor tartott róla előadást.¹⁵⁴ Sajnálkozva vette tudomásul, hogy az 1980-as évek utolsó harmadában különböző esztétikai és irodalomelméleti szempontok szerint Nagy László egyetemes és örök érvényű életművét többen átértékelték, érvényességét megkérdőjelezték. Ezt is ellensúlyozandó született meg Nagy László halálának tizedik évfordulójára *A költő halála* című verse.

Nagy László feleségét, Szécsi Margitot a kor „legnagyobb költői lelkeként” jellemezte írásaiban.

23.

Az utolsó év (1989)

Utolsó éveiben gyakran panaszkodott arra, hogy nagyon erősen zsibbadnak, fájnak a lábai. Ratkó ugyanis fiatal éveitől kezdve nagymértékű érzelmesedéssel küszködött. Ennek gyógyítására hosszú évekig értágítókat szedett. Az 1970-es évek végén hangszálműtéten is átesett, amelynek következtében beszédhangjának tónusa kissé megváltozott.¹⁵⁵ Kétségtelen, hogy dohányozásával és olykor rendszertelen életmódjával maga is hozzájárult egészsége romlásához, és az is biztos, hogy az átlagosnál jóval érzékenyebb művészpsziché az élet során kapott csapásokat nehezebben dolgozta fel – ha egyáltalán képes volt feldolgozni –, s ez manifesztálódott végül a test gyors elhasználódásában. Barátai közül utólag többen úgy vélekedtek, hogy utolsó éveiben Ratkó fáradtabbá, zárkózottabbá vált. Valami megváltozott benne. „Egyszerre zilált lett” – írta Serfőző Simon – „már nem volt megállása, lélekben megnyugvása./ Ha megjött is, nem volt velünk.”¹⁵⁶ Mindez

151. Lásd NAGY László: *Krónika-töredék. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig*. Sajtó alá rendezte: GÖRÖMBEI András. 1994, Helikon Kiadó, 335., 362., 370–371.; BABOSI László: „Ratkónak, Margitnak levelet írtam...” *Adalékok Nagy László és Ratkó József barátságához* = Partium, 13. évf., 2004, ősz, 23–24.

152. Nagy Lászlóról Nagykállóban, a művelődési központban március 18-án délelőtt nyílt meg Mőser Zoltán fotóművész kiállítása. A fotókat Ratkó József költő kommentálta. Lásd Kelet-Magyarország, 36. évf., 1979. márc. 20., 66. sz., 5.; Nagy László grafikaiból nyílik kiállítás a mátészalkai úttörő- és ifjúsági házban. Az ünnepélyes megnyitón közreműködik a két közismert költő, Szécsi Margit és Ratkó József, valamint a megyénkből elszármazott Hegedűs D. Géza színművész. Lásd Kelet-Magyarország, 39. évf., 1982. febr. 16., 39. sz., 5.

153. A „barátok és a család nevében Ratkó József költő méltatta lírai ihletettséggel Nagy László most is ható életművének jellemzőit, azt a »szavakból rakott ronthatatlan várat«, amelyet a költő emelt” – tudósított a Népszava (113. évf., 1985. júl. 18., 167. sz., 6.).

154. Ratkó József a nyíregyházi tanárképző főiskola irodalmi kávéházában *Nagy László intelmei* címmel tart előadást. Lásd Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. ápr. 10., 83. sz., 5.

155. Ez a *Keserű torkú ének. A költő hangján* című CD-n jól hallható.

156. SERFŐZŐ Simon: *Búcsírás* = S. S.: *Közel, távol. 1961–2002. Versek*. Budapest, 2003, Püski – Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely, 194–195.

észrevehető a róla készített fényképeken is, melyeken egy megfáradt, koránál öregebbnek tűnő arc őrződött meg. Azt azonban senki sem gondolta, hogy már ekkor az élet és halál mezsgyéjén jár.

1989 elején többször volt komoly rosszulléte, de ugyanúgy élte addigi megszokott életét. Dolgozott, írt, író-olvasó találkozókra vett részt, előadásokat tartott, verseit mondta el a rádióban, s reménytelen bizakodással és növekvő aggodalommal figyelte a hirtelen felgyorsult történelmi idő politikai eseményeit.

Megnyilatkozásaiból, leveleiből kiderül, hogy alkotó munkájában leginkább a Bethlen Gáborról szóló dráma foglalkoztatta, amelynek szövegválogatását hamarosan át kellett volna adnia a *Móricz Zsigmond Színháznak*.

Március elején újra felszólalt a *Hazaftias Népfront Országos Tanácsának* ülésén. Többek közt új választások mielőbbi kiírását és a Pozsgay Imre által köztudatba emelt alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását szorgalmazta.¹⁵⁷

1989. március 15-e hosszú évtizedek után először volt ismét hivatalos állami ünnep és munkaszüneti nap. A költő Nagykállóban az MDF képviselőjében az 1848-as forradalomra emlékező több száz fős ünnepségen nagy hatású, emlékeztető beszédet mondott.¹⁵⁸ Szerinte 1848 „legfontosabb üzenete a népfélség elvének tiszteletben tartása” volt, amit a jelenben is meg kell valósítani. Rendkívüli alkalom volt ez a megnyilvánulása, s jól mutatja, hogy mennyire várta és akarta a politikai változásokat, ugyanis korábban nemigen lehetett tőle ünnepei beszédeket hallani a piros betűs, de a lényegüktől megfosztott állami-politikai ünnepeken.

1989 áprilisában Nagykálló száztizenhárom év után újra városi rangot kapott. Ezt az eseményt Ratkó a *Városból városba*¹⁵⁹ című írásával üdvözölte. A várossá nyilvánító oklevelet a rendszerváltás előtti utolsó miniszterelnök, Németh Miklós adta át. Az ünnepségek során a költő az MDF nevében az általuk szükségesnek vélt kormányzati intézkedéseket tartalmazó beadvánnyal fordult a miniszterelnökhöz,¹⁶⁰ amelyet ő fogalmazott meg, hűen tükrözve közvetlenül a rendszerváltás előtti politikai nézeteit:

„1. A korábbi kurzus egyik káros örökségként nehezedik a vidéki Magyarországra a »belső gyarmatosítás«, az »egyenlő munkáért kevesebb bért« elve és gyakorlata, ami olyan anomáliákban is megmutatkozik, mint például a felvásárlási árak régiónkénti különbözősége.

2. Feltehetően Bős-Nagymaros és a tervezett világkiállítás miatt már 1988-ban is jelentősen csökkentették például Szabolcs-Szatmár költségvetésének egyes tételeit. Mi nem ellenezzük a világkiállítás megrendezését, pusztán az aránytalan

157. *A Hazaftias Népfront vádján független társadalmi mozgalommá* = Magyar Nemzet, 52. évf., 1989. márc. 7., 56. sz., 2.

158. *Az 1848-as forradalomra és szabadságharcra emlékeztünk* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. márc. 16., 64. sz., 2.; „Szegény nemzet! Oda jutottál, hogy újabb forradalomra legyen szükséged, ha nem akarod mind elveszíteni, mit annyi kínos forradalmakkal szereztél” – kezdte beszédét Ratkó. Hosszabb hatásszünetet tartva a szavaira megdöbben és elcsöndesedett több száz fős hallgatóságának ezt tette hozzá: „...sóhajtott a Kossuth Lajos 1848-ban”.

159. Kállai Hirmondó, 1989, Próbaszám, 3.

160. Újra város lett Nagykálló – adta hírül a *Népszabadság*. „Az Elnöki Tanács várossá nyilvánító oklevelét szombaton Németh Miklós miniszterelnök, az MSZMP *Politikai Bizottságának* tagja kibővített ünnepi tanácsülésen adta át Fodor János tanácselnöknek [...] Az ünnepség után Németh Miklós felavatta a Makovecz Imre tervezte gyógszertárat, majd az agrár- és ifjúsági klubba látogatott. Itt RATKÓ József költő, az MDF helyi szervezetének képviselőjében átadta neki a térség és a vidéki Magyarország helyzetéről szóló beadványt.” Lásd RÁC T. János: *Átfogó tulajdonreform kell. Németh Miklós városavató beszéde Nagykállóban* = Népszabadság, 47. évf., 1989. ápr. 10., 83. sz., 1.; *Az MDF 6 pontja. Beadvány a miniszterelnöknek* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. máj. 17., 114. sz., 2.

közteherviselést nehezményezzük. Célszerűnek tarjuk a megyék állami költségvetésének részletes, lélekarányos nyilvánosságra hozatalát.

3. Javasoljuk, hogy az infláció enyhítése céljából iktassák ki a termelő és fogyasztó közé ékelődött fölösleges, manipulatív jellegű érdekcsoportokat, »vállalkozásokat«.

4. Igen sok találmány hazai megvalósítását akadályozzák s (akadályozzák meg máiglan is) a különböző lobbik, érdekcsoportok – óriási anyagi kárt okozva néppünknek, országunknak. Éppen ezért javasoljuk egy olyan szervezet, bizottság (?) létrehozását, amely a találmányok haszonelvűsége s nem a lobbyérdek alapján dönt.

5. Szüntessék meg a többséget, a társadalmat sértő kiváltságokat (extra-bér, extra nyugdíj, extra egészségügyi ellátás. Stb.)!

6. Ellenőrizték a vagyonok munkásszármazását! Vegyék elő és tárgyalják le azokat a főleg korrupciós és sikkasztásos bűnügyeket, amelyeket a rendőrség az utóbbi 10–15 évben leleplezett, ám a helyi, vagy felsőbb hatalom »jégszekrénybe« rakott.¹⁶¹

Április végén a Szabolcs-Szatmárból elszármazottak budapesti találkozásán barátját, a hatvan éves Czine Mihályt köszöntötte.¹⁶²

Június elején Nyíregyházán megnyitotta az *Ünnepi Könyvhét* szabolcs-szatmári központi ünnepségét¹⁶³ és vendégeskedett a rendezvényein.

Nagy Imre és mártírtársai temetésére nem ment el, de ekképpen nyilatkozott róluk: „szerintem minden tiszteletet és kegyeletet megérdemelnek. Nagyon sajnálom, hogy az ismert okok miatt erre a szertartásra harmincegy évvel a haláluk után kerül csak sor. Ez a tény az ezért felelősöknek az embertelenségét, erkölcsatlenségét mutatja. Az *Antigonéból* is tudom [...], hogy a halottakkal harcolni, a halottakra haragudni szörnyűség.”¹⁶⁴

Júliusban Nagyállóban a *Harangodi*-tó partján fekvő népművészeti és hagyományörző *Téka-táborban* tartott előadást,¹⁶⁵ a hónap végén pedig Nagykökényesen, a *Fábián Zoltán Olvasótábor*t látogatta meg,¹⁶⁶ s a formálódó *Garabonciás Szövetség* előkészületi megbeszélésén meghívta a jelenlévőket, hogy a hivatalos megalakulást Nagyállóban tartsák meg kora ősszel.¹⁶⁷ Augusztus első két napjában az olvasótábor tagjait kalauzolta szabolcs-szatmári és borsodi irodalmi emlékhelyeket meglátogató kirándulásukon.

De egyre rosszabbul érezte magát, egyre nehezebben tudott járni, többször volt súlyos rosszulléte. Augusztusban, születésnapja után befeküdt a nyíregyházi kórházba, állapota azonban nem javult. Megérezte közelgő halálát, többektől el is bú-

161. Az *MDF 6 pontja. Beadvány a miniszterelnöknek* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. máj. 17., 114. sz., 2.

162. A rendezvényen Ratkó József a vidéki város szellemi növekedésének feladatairól is beszélt. Lásd *Nagyálló Budapesten* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. máj. 17., 114. sz., 2.

163. *Megnyílt az Ünnepi Könyvhét* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. jún. 2., 128. sz., 1.

164. PÁLL Géza: *Legyen a nemzeti megbékélés napja. Szabolcsi vélemények, vallomások június 16-ról* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. jún. 12., 136. sz., 3.

165. *Nemzetközi tábor Nagyállóban. Téka ötödször* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. júl. 18., 167. sz., 1.

166. GYÖRKIS Ildikó: *Jubilál a „Fábián Zoltán” olvasótábor* = Hatvani Napló, 2. évf., 1989. jún., 6. sz., 4.

167. KOC SIS István: *35 éves az olvasótábori mozgalom* = Könyv, könyvtár, könyvtáros, 16. évf., 2007, 7. sz., 29., és Kocsis István szóbeli közlése alapján.

csúzott.¹⁶⁸ Az életében utolsónak publikált elégikus hangvételű, az ember törvénytörő elmúlását ábrázoló, cím nélküli, *Lassan vége a meggysezonnak...* sorkezdetű verséből is ez érezhető ki: „múlik a lét nem az idő/csak a lét múlik – dűnyögi [a dinnyecsósz]/ sóhajt fölneéz a Nap felé/felhők torlódnak szél üget/nyár múlt fél perccel már esik”. Ez a vers más, mint a korábbi jellegzetes ratkói halálversek: az addigi lineáris időszemléletét felváltja az örökkévalóság időtlensége.

Szeptember 1-én a nyíregyházi *Móricz Zsigmond Színház* az 1989/90-es évadra meghirdette régóta várt új, Bethlen Gáborról szóló történelmi drámájának bemutatását.¹⁶⁹ A dráma Ratkó fejében talán már elkészülhetett, de papíron addig csak a szinopszist és egy-két töredékes jelenetet rögzített.¹⁷⁰

Szeptember 2–3-án Nagykállóban, a *Téka-táborban* tartózkodott a *Garabonciás Szövetség az Olvasótáborokért* szövetség megalakulásán.¹⁷¹ Innen élettársával, kisgyermekével Tiszadobra ment néhány napra pihenni, majd hazatért Debrecenbe. Szeptember 8-án ismét nagyon rosszul lett, mentő vitte be a debreceni klinikára. Állapota azonban nem javult: két napos agónia után szeptember 13-án elhunyt. „Ugyanabban a fátumos életkorban, mint az általa/többször is elsíratott Kormos István és Nagy László./Alig múlt egy hónappal 53 éves!”¹⁷² – írta Nagy Gáspár.

Halála országszerte mély megdöbbenést váltott ki, mert egészségügyi panaszai ellenére senki sem gondolta, hogy az alkotóereje teljében lévő költő meghal a rendszerváltoztatás előestéjén. Halála – ahogy ő illetve sok más korán elment teremtő ember halálát – „törvénytelen” halál volt. Elkezdett színpadi darabok, versek, prózai írások és műfordítások maradtak utána örökre befejezetlenül.¹⁷³ Tervét, egy 1990-ben induló önálló és „kézzel fogható” szabolcs-szatmár-beregi irodalmi-kulturális folyóirat létrehozását nem tudta már megvalósítani, és bartóki méretű nagy álmát sem: népmeséinkből, mondáinkból, archaikus szövegeinkből a magyar népi eposz rekonstrukcióját, amit Erdész Sándor néprajzkutatóval, Lujza leányával, Buda Ferencsel és néprajzos barátaival együtt írt volna meg.¹⁷⁴

Mindennek ellenére úgy vélem, hogy Ratkó írói, gondolkozói életműve mégsem töredékes, hanem kerek egész, mert amit a Létről, a világról, az emberről, magyarságról tudott, azt elkészült műveiben a tőle telhető legmagasabb színvonalon megírta.

168. BABOSI László: „Bujdosva a jövő elvadult útjain”. *Beszélgetés Bugya Istvánnal* = *Életünk*, 46. évf., 2008, 6–7. sz., 73.

169. *Színházi bemutatók programja. Új Ratkó-dráma* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. szept. 1., 206. sz., 2.; BABOSI László: „Embereket babráljatok képzeletemmel...” *Ratkó József befejezetlen színpadi műveiről – a Bethlen-dráma és A dublór* = Partium, 13. évf., 2004, ősz, 58–74.

170. BABOSI László: „Embereket babráljatok képzeletemmel...” *Ratkó József befejezetlen színpadi műveiről – a Bethlen-dráma és A dublór* = Partium, 13. évf., 2004, ősz, 58–74.

171. *Garabonciás Szövetség az Olvasótáborokért* = Könyvtáros, 39. évf., 1989, 12. sz., 732.

172. NAGY Gáspár: *Az Antigonét fordító Ratkó József*.

173. A hagyatékában megmaradt egyik szerződése arról tudósít, hogy *Mária-énekek* címmel új verseskötetet adott volna ki a *Magvető Kiadónál*, a Hans-Magnus Enzensberger fordításait is szeretne volna kötetbe rendezni és elkezdte fordítani a hosszú ideig a Gulágon raboskodó Varlam Szalamov verseit.

174. Ratkó figyelmét felkeltette a nyíregyházi néprajztudósnak, Erdész Sándornak *A magyar népi eposz kérdései* című tanulmánya (Pedagógiai Műhely, 13. évf., 1987, 4. sz., 87–92.). Bizonyos „tájak népmeséiben, hiedelemmondáiban megjelölhetők az eposz lehetséges alakjai, az összes forrásanyag alapján megrajzolhatók a közösségi mű körvonalai. Meg kellene keresni a töredékeket, összeilleszteni azokat, a hiányzó részeket pedig pótolni, megírni. [...] Ez egy évtizedre is munkát adna, hisz valószínűleg gyűjteni is kellene. Ha ezt meg tudnánk csinálni, elégedetten mondanám: érdemes volt élni” – nyilatkozta a költő. Lásd ERDEI Sándor: *Ratkó József: „...mindnyájan dublórök vagyunk”* = Hajdú-Bihari Napló, 44. évf., 1987. júl. 8., 159. sz., 5.

Ratkó Józsefet 1989. szeptember 22-én a nagykállói református templomban ravatalozták fel. Utolsó földi útján több száz ember kísérte.¹⁷⁵ A gyászszertartáson Ágh István költő,¹⁷⁶ Bugya István,¹⁷⁷ a könyvtáros társadalom részéről Kovács Tibor, a megyei könyvtár igazgatója,¹⁷⁸ az MDF nevében pedig Lezsák Sándor búcsúzott el tőle. Csikos Sándor, a nyíregyházi előadásán István királyt játszó színművész, a *Segítség a királyt!*-ből István imáját szavalta el. A temetőben Fodor János tanácselnök szólt a nagykállóiak nevében, az egyházi szertartást Horváth György nagykállói református lelkész végezte.¹⁷⁹ A könyvtárban tartott halotti toron Kósa Ferenc és a megyei kulturális vezetés részéről Pataki József¹⁸⁰ emlékezett meg róla.

Ratkó József a nagykállói temetőben kisfia mellett alussza örök álmát. Sírjukat két hagyományos faragású fejfa jelöli.

175. *Eltemették Ratkó Józsefet. Megyénk fogadott fiáért szól a harang* = Kelet-Magyarország, 46. évf., 1989. szept. 23., 225. sz., 1.

176. ÁGH István: *Ratkó József ravatala fölött. Elhangzott a nagykállói református templomban 1989. szeptember 22-én* = Hítel, 2. évf., 1989, 21. sz., 35.

177. BUGYA István: *Búcsúztató...* = Nyírvidék, 1. évf., 1989. okt. 21., 8. sz., 10–11.; BUGYA István: *Jóska, Jóska – Jóska* = Nagykálló Hírmondója, 1. évf., 1989, 2. sz., [4–5.] = BÉNYEI József (szerk.): *A rászettek fejedelme. Lírai vallomások Ratkó Józsefről*. Nyíregyháza, 1992, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Alapítvány, 53–60.

178. KOVÁCS Tibor: *Ratkó József (1936–1989)* = Könyvtáros, 39. évf., 1989, 12. sz., 739–741.

179. HORVÁTH György: *Életével felelt igennel. Dr. Horváth György református lelkész búcsúztatója a sírnál* = Nagykálló Hírmondója, 1. évf., 1989, 2. sz., [3.]

180. PATAKI József: *Költői és emberi bátorsága példaerejű. Pataki József, a megyei tanács fősztályvezetője megemlékezése a könyvtárban* = Nagykálló Hírmondója, 1. évf., 1989, 2. sz., 3.

A Nyíregyházi Főiskola új diákszállója madártávlatból (Elek Emil felv.)

Könnyen hozzájuthat
a

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

minden számához:

FIZESSE ELŐ!

Előfizetéseket felvesznek a postahivatalok, a hírlapkézbesítők, Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap ügyfélszolgálati irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Budapest, VIII. kerület Orczy tér 1. Telefon: 06-1 477-6300; postacím: Budapest, 1900), valamint szerkesztőségünkben.

Minden negyedév középso hónapjának végén példányonként is megvásárolhatja a

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

számait Fehérgyarmat, Csenger, Kisvárda, Mátészalka, Nagykálló, Nyírbátor, Nyíregyháza, Tiszavasvári, Vásárosnamény és Záhony postahivatalainak hírlappavilonjaiban